

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ**

**КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ**

**Кваліфікаційна робота  
магістра**

**САМООРГАНІЗАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ  
МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ**

Виконала: магістрантка 2-го курсу, групи  
8.2811-з  
спеціальності 281 «Публічне управління та  
адміністрування»  
освітньо-професійної програми  
«Публічне управління та адміністрування»  
О.С. Мельниченко

Керівник: завідувач кафедри соціальної  
філософії та управління, професор кафедри,  
доцент, д. філос. н. Бутченко Т.І.

Рецензент: доцент кафедри соціальної філософії  
та управління, доцент, к.психол.н. Бойко Г.В.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет соціології та управління  
Кафедра соціальної філософії та управління  
Рівень вищої освіти магістр  
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»  
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Завідувач кафедри соціальної філософії та  
управління

\_\_\_\_\_ Т.І.Бутченко  
« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2022 року

**З А В Д А Н Н Я**  
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

Мельниченко Оксані Сергіївні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Самоорганізація населення у системі муніципального управління

керівник роботи Бутченко Тарас Іванович, д.філос.н., доцент  
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «16» червня 2022 року № 671-с

2. Строк подання студентом роботи 6 грудня 2022 року

3. Вихідні дані до роботи Єременко М. Органи самоорганізації населення як сучасна форма спільнотного згуртування українських громадян. *Українознавство*. 2011. № 15. С. 47 – 51; Кольцова Д. Органи самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04. Донецьк, 2007. 20 с.; Науково-практичний коментар Закону України «Про органи самоорганізації населення» / за заг. ред. О.Орловського, А.Крупника, Н. Мішиної, К. Терзіанової. Одеса: Євродрук, 2012. 192 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати стан наукової розробки проблеми самоорганізації населення у системі муніципального управління. 2. Визначити зміст понять «самоорганізація населення», «органи самоорганізації населення», «муніципальне управління», «органи місцевого самоврядування». 3. Обґрунтувати принципи та методи дослідження самоорганізації населення у системі муніципального управління. 4. Проаналізувати нормативно-правову базу інституту самоорганізації населення. 5. Проаналізувати органи самоорганізації населення як інтегральний компонент системи муніципального управління. 6. Вивчити зарубіжний досвід функціонування органів самоорганізації населення у системі муніципального управління. 7. Здійснити аналіз стану самоорганізації населення у системі муніципального управління в сучасній Україні. 8. Визначити напрями

вдосконалення механізмів самоорганізації населення у системі муніципального управління

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)  
Рисунок – 1

---

---

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бутченко Т.І., завідувач кафедри соціальної філософії та управління	16.06.2022	16.06.2022
Розділ 2	Бутченко Т.І., завідувач кафедри соціальної філософії та управління	30.08.2022	30.08.2022
Розділ 3	Бутченко Т.І., завідувач кафедри соціальної філософії та управління	17.10.2022	17.10.2022

7. Дата видачі завдання 16 червня 2022 року

### КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень – квітень 2022	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Травень 2022	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Червень 2022	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Червень – серпень 2022	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Серпень – жовтень 2022	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Жовтень – листопад 2022	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2022	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2022	<i>виконано</i>

Студент О.С. Мельниченко

Керівник роботи Т.І. Бутченко

**Нормоконтроль пройдено**

Нормоконтролер І.С. Цапліна

## РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 79 сторінок, 70 позицій у списку літератури.

САМООРГАНІЗАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ, МУНІЦИПАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ,  
ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ  
НАСЕЛЕННЯ

*Мета дослідження:* визначити публічно-управлінські механізми реалізації потенціалу самоорганізації населення на шляхах формування та поступального розвитку місцевих громад у системі муніципального управління.

*Об'єкт дослідження:* самоорганізація населення у системі муніципального управління.

*Предмет дослідження:* публічно-управлінські механізми самоорганізації населення у системі муніципального управління.

*Методи дослідження:* діалектичний, класифікації, порівняння, узагальнення, систематизації, аналіз документів, аналіз статистичних даних.

*Гіпотеза:* формування дієвих публічно-управлінських механізмів самоорганізації населення ґрунтується на встановленні та реалізації взаємозв'язку між потребами місцевих громад та інтересами органів місцевого самоврядування.

*Висновки:* 1. В Україні не врегульовано питання налагодження ефективної взаємодії між органами самоорганізації населення та органами місцевого самоврядування.

2. Ефективне виконання взятих на себе повноважень та поставлених перед органами самоорганізації населення завдань передбачає налагодження партнерських відносин, ведення діалогу, взаємодію з іншими елементами всієї системи муніципального управління.

3. Реалізація запропонованих напрямів вдосконалення механізмів самоорганізації населення уможливить підвищення ефективності взаємодії громадськості з міською владою в питаннях вирішення актуальних проблем життєдіяльності місцевих громад.

## SUMMARY

The qualification work consists of 79 pages, 70 items in the bibliography.

POPULATION SELF-ORGANIZATION, MUNICIPAL ADMINISTRATION, LOCAL GOVERNMENT BODIES, POPULATION SELF-ORGANIZATION ENTITIES.

*The purpose of the study:* to determine the public management mechanisms for realizing the potential of population self-organization on the ways of formation and progressive development of local communities in the system of municipal management.

*Object of the study:* population self-organization in the system of municipal management.

*The subject of the study:* public management mechanisms of population self-organization in the system of municipal management.

*Research methods:* dialectical, classification, comparison, generalization, systematization, document analysis, statistical data analysis.

*Hypothesis:* the formation of effective public management mechanisms of population self-organization is based on the establishment and implementation of the relationship between the needs of local communities and the interests of local self-government bodies.

*Conclusions:* 1. The issue of establishing effective interaction between the population self-organization entities and local self-government bodies has not been regulated in Ukraine.

2. Effective implementation of the assumed powers and tasks assigned to the population self-organization entities involves the establishment of partnership relations, dialogue, interaction with other elements of the entire system of municipal governance.

3. The implementation of the proposed directions for improving the mechanisms of population self-organization will increase the efficiency of interaction between the public and the city authorities in solving urgent problems of local communities.

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ.....	8
1.1. Стан наукової розробки проблеми самоорганізації населення у системі муніципального управління.....	8
1.2. Зміст понять «самоорганізація населення», «муніципальне управління», «органи місцевого самоврядування», «органи самоорганізації населення».....	11
1.3. Принципи та методи дослідження самоорганізації населення у системі муніципального управління.....	19
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ.....	24
2.1. Нормативно-правова база інституту самоорганізації населення.....	24
2.2. Органи самоорганізації населення як інтегральний компонент системи муніципального управління.....	35
2.3. Зарубіжний досвід функціонування органів самоорганізації населення у системі муніципального управління.....	40
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ.....	54
3.1. Стан самоорганізації населення у системі муніципального управління в сучасній Україні .....	54
3.2. Напрями вдосконалення механізмів самоорганізації населення у системі муніципального управління.....	61
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	71

## ВСТУП

*Актуальність дослідження.* Децентралізація управління, яка успішно відбувається в Україні, дає можливості для реалізації потенціалу самоорганізації населення на шляхах формування та поступального розвитку місцевих громад, які можуть стати рівноправним партнером держави у виробленні та реалізації місцевої політики. Така взаємодія значно прискорила б вирішення певних проблем та задоволення інтересів різноманітних категорій населення, дозволила б врахувати їх очікування та побажання, розширила соціальні програми, зменшила навантаження на органи влади.

*Проблемна ситуація.* Сподівання на державу як єдину інстанцію вирішення проблем, соціальна пасивність громадян, не усвідомлення та недооцінка потенціалу органів самоорганізації населення призводять до неможливості їх функціонування як організаційно-структурованого інституту в державно-владних відносинах, недосконалості роботи, відсутності саморозвитку та самодостатності. Все це гальмує демократизацію муніципального управління, не сприяє підвищенню прозорості та відкритості діяльності органів влади.

Різні аспекти проблеми самоорганізації населення досліджували А. Дуда, В. Бондаренко, В. Кравченко, В. Прошко, Д. Кольцова, Н. Мішина, М. Пітцик, О. Орловський, О. Остапенко, Т. Щербань та ін. Серед результатів їх дослідницької роботи відзначимо створення ними теоретичного підґрунтя для розвитку і функціонування органів самоорганізації населення в Україні, визначення проблем реалізації потенціалу цих органів як ефективного інституту місцевого самоврядування та шляхів їх подолання. Поряд із цим виникає потреба у проведенні комплексного аналізу детермінант оптимізації публічно-управлінських механізмів самоорганізації населення у системі муніципального управління з позицій управлінської науки.

Відповідно до викладеного визначимо об'єкт і предмет дослідження.

*Об'єктом* дослідження є самоорганізація населення у системі муніципального управління.

*Предмет дослідження* – публічно-управлінські механізми самоорганізації населення у системі муніципального управління.

*Мета дослідження* – визначити публічно-управлінські механізми реалізації потенціалу самоорганізації населення на шляхах формування та поступального розвитку місцевих громад у системі муніципального управління.

Досягнення мети передбачає розв’язання таких завдань:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми самоорганізації населення у системі муніципального управління;
- визначити зміст понять «самоорганізація населення», «органи самоорганізації населення», «муніципальне управління», «органи місцевого самоврядування»;
- обґрунтувати принципи та методи дослідження самоорганізації населення у системі муніципального управління;
- проаналізувати нормативно-правову базу інституту самоорганізації населення;
- проаналізувати органи самоорганізації населення як інтегральний компонент системи муніципального управління;
- вивчити зарубіжний досвід функціонування органів самоорганізації населення у системі муніципального управління;
- здійснити аналіз стану самоорганізації населення у системі муніципального управління в сучасній Україні;
- визначити напрями вдосконалення механізмів самоорганізації населення у системі муніципального управління.

*Гіпотеза дослідження:* формування дієвих публічно-управлінських механізмів самоорганізації населення ґрунтується на встановленні та реалізації взаємозв’язку між потребами місцевих громад та інтересами органів місцевого самоврядування.

*Структура роботи:* кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури.



# РОЗДІЛ 1

## МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

### 1.1. Стан наукової розробки проблеми самоорганізації населення у системі муніципального управління

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що теоретичні і практичні аспекти самоорганізації населення в Україні та їх функціонування, питання визначення правового статусу, проблеми організації та напрями діяльності органів самоорганізації населення є предметом пошуку багатьох українських науковців [3; 4; 9; 12; 16; 31].

На сьогоднішній день, на жаль, більшість наукових праць присвячені загальним проблемам організації й діяльності органів самоорганізації населення і незначна кількість досліджень стосується вивчення ефективної взаємодії цих органів з органами місцевої влади.

Зокрема, В. Бульба, А. Меляков розглядали теоретичні засади діяльності та перспективні напрями в дослідженні органів самоорганізації в Україні, зміст та обсяг повноважень цих органів, що закріплені в законодавстві [4, с. 280 – 287].

О. Євтушенко та Л. Стадніченко було досліджено проблеми та перспективи розвитку органів самоорганізації населення, виокремлено позитивні та негативні аспекти їх діяльності. Крім того, вони наголошували на тому, що органи самоорганізації населення через свою діяльність сприяють розвитку демократії на місцевому рівні, оскільки демократія починається із особистого вирішення населенням проблем, які стосуються їхнього життя. Проте їх потенціал не використовується на потрібному рівні [12, с. 291].

М. Єременко стверджував, що однією з серйозних перешкод для ефективного функціонування органів самоорганізації населення є обмеженість

сфери їхньої діяльності та зазначав, що до сих пір існує радянський досвід функціонування таких органів, проте необхідно враховувати кардинально відмінний характер взаємовідносин органів самоорганізації населення із владою в сучасних умовах формування демократичної правової держави.

М. Єременко умовно виділив три групи механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування та органів самоорганізації населення:

- реєстраційно-легалізаційні процедури;
- місцеві ініціативи та громадські слухання;
- участь представників органів самоорганізації населення у засіданнях органів місцевого самоврядування та їхніх виконавчих комітетів.

Усі ці механізми, на його думку, мають свої недоліки та потребують удосконалення [14, с. 47 – 51].

Л. Лисенко та Є. Глухачов відзначають складність відокремлення призначення, цілей та завдань цих органів від громадських об'єднань [23, с. 228 – 230].

Питання недосконалості нормативно-правового забезпечення діяльності органів самоорганізації населення були предметом вивчення В. Кампо. Зокрема, він наголошує на недосконалості сучасного вітчизняного законодавства у питаннях легалізації даних органів та взаємодії з органами місцевого самоврядування [15, с. 31 – 36].

С. Лізаковська займалась вивченням питань виникнення і розвитку органів самоорганізації населення. Серед проблем у розв'язанні питань громади вона виділяла наступні: недосконалість законодавства, що регулює діяльність органів самоорганізації населення та їх взаємодію з органами місцевого самоврядування; низьку якість планування місцевого бюджету; відсутність взаємодії між громадянами та місцевим самоврядуванням [24, с. 379 – 399].

Н. Мішина розглядала різноманітні доктринальні погляди на природу органів самоорганізації населення, займалась аналізом законодавства, що регламентує їхню діяльність [28, с. 239 – 244].

С. Олейник вивчав теоретичні основи самоорганізації в Україні. Він

досліджував процес самоорганізації в контексті системного підходу як складну соціальну систему, головним елементом якої є населення, що підтримує зв'язок з іншими елементами системи для вирішення спільних проблем, що поступово переходять в індивідуальні. Також він наголошував, що ефект самоорганізації здійснюється двома механізмами: перший досягається за допомогою неформальної співпраці, другий – за допомогою чітко визначеної мети та організованих дій населення, що є більш ефективним в умовах здійснення процесу децентралізації.

Основними сферами територіальних громад він визначав: комунальне господарство, екологію, економіку і підприємницьку діяльність, соціальний захист, освіту, культуру, сферу охорони здоров'я [34, с. 21 – 28].

Н. Пеліванова аналізуючи сучасний стан органів самоорганізації населення у своїй праці виокремлювала такі позитивні тенденції:

- зростання їх кількості;
- поширення практики використання даних органів для захисту інтересів громади;
- розвиток нових форм співпраці з місцевою владою;
- розширення сфери їх діяльності у системі місцевого самоврядування.

Однією з головних проблем недостатньої дієвості органів самоорганізації населення Н. Пеліванова виділяла недосконалість правового забезпечення їх функціонування. Також суттєвими перешкодами ефективності цих органів вона вважала низький рівень соціальної мобілізації територіальних громад та відсутність розуміння органами місцевого самоврядування ролі органів самоорганізації населення [38, с. 321 – 331].

Отже, незважаючи на важливість функціонування органів самоорганізації населення в Україні, наукових праць, присвячених даній проблематиці, вкрай недостатньо, особливо це стосується питань налагодження ефективної взаємодії між органами самоорганізації населення та органами місцевого самоврядування. Значна кількість науковців наголошують на тому, що не лише діяльність органів самоорганізації населення має бути суттєво вдосконалена,

а й інституційні та нормативно-правові механізми, що її забезпечують, а також механізми якісної взаємодії з органами місцевого самоврядування. Водночас майже відсутні праці, у яких би пропонувались конкретні методи та інструменти вдосконалення такої взаємодії.

Серед науковців немає єдиної думки щодо основних проблем, що заважають ефективному функціонуванню органів самоорганізації населення в країні, а також шляхів їх вирішення. Незважаючи на існування досить вагомих праць з питань нормативно-правового забезпечення діяльності органів самоорганізації населення, питання виділення проблемних аспектів цього та перешкод, що уповільнюють розвиток цих органів в Україні, ще потребують подальших досліджень.

Проблема ефективної діяльності органів самоорганізації населення в Україні як прояву дієвої демократії потребує більш детального, комплексного дослідження з метою пошуку найбільш оптимальних шляхів її вирішення. Найважливішим аспектом цього є взаємодія органів самоорганізації населення з органами місцевого самоврядування.

Крім того, вивчення наукової літератури виявляє істотні розбіжності у визначенні змісту понять за нашою темою. Тому важливий етап нашого дослідження складає уточнення відповідного понятійного апарату.

## **1.2. Зміст понять «самоорганізація населення», «органи самоорганізації населення», «муніципальне управління», «органи місцевого самоврядування»**

Зосередимося на аналізі змісту понять «самоорганізація населення», «органи самоорганізації населення», «муніципальне управління», «органи місцевого самоврядування», оскільки саме за допомогою цих понять вичерпно розкривається предмет дослідження.

Почнемо з поняття «самоорганізація». Воно використовується в багатьох дисциплінах, як природничих, так і суспільно-гуманітарних. Це пояснюється

тим, що більшість наук вивчають процеси еволюції систем, то ж вони аналізують й механізми їхньої самоорганізації.

Великий тлумачний словник української мови так пояснює вживання «само» у складних словах – «здійснення чогось без стороннього впливу, без будь-якої допомоги» [5].

У філософському словнику поняття «самоорганізація» визначається як «здатність системи самостійно підтримувати чи вдосконалювати рівень своєї організації під час зміни зовнішніх або внутрішніх умов її існування; діяльність з урахуванням минулого досвіду, спрямована на збереження її цілісності, підвищення стійкості, забезпечення нормального функціонування або розвитку» [67, с. 563].

Як суспільне явище поняття самоорганізації розглядало та аналізувало багато науковців та філософів.

Англійський соціолог Г. Спенсер проектував свою теорію біологічної еволюції на соціальний план – ототожнював суспільство з біологічним організмом, який розвивається на основі загальної еволюції, що є переходом від однорідного стану, який був уроджений нестійким, до гетерогенного та стабільного. Тобто самоорганізацію він розглядав як результат розвитку суспільства, в якому будова та упорядкованість необхідна для його зростання [70].

Французький філософ та основоположник соціології О. Конт вважав суспільство складною системою відносин, де всі елементи пов'язані між собою. Еволюційний розвиток цієї системи призводить до її самоорганізації та встановлення порядку [62, с. 25].

Французький соціолог і філософ Е. Дюркгейм розмірковував над питаннями самоорганізації та різними її формами в своїй праці «Про поділ суспільної праці» [10].

На думку В. Россохи, самоорганізацію можна співвіднести з процесом формування інституційного середовища місцевого життя та взаємовідносин у соціумі. Основою такого формування є вільний вибір правил і процедур для

підтримання стійких міжособистісних стосунків. Самоорганізація в даному випадку базується на готовності, прагненні й діях місцевих жителів, які поділяють спільний життєвий простір, до покращення його економічного, соціального й екологічного становища [60, с. 90 – 93].

Слід зазначити, що для людини самоорганізація являє собою уміння упорядковувати та організовувати свою життєдіяльність, свій час для досягнення певної мети.

За визначенням Н. Мішиної, самоорганізація населення – «це самостійна організація своєї роботи, поведінки фізичними особами, які проживають на території адміністративно-територіальної одиниці строком понад шість місяців на рік. Самоорганізація здійснюється населенням для реалізації та захисту будь-яких своїх законних прав та інтересів». Н. Мішина розглядає також поняття самоорганізації населення у вузькому смислі, як «самостійну реалізацію та захист своїх прав та інтересів переважно соціального, економічного та культурного характеру територіальним мікроколективом» [29, с. 30 – 35].

За І. Дроботом, самоорганізація населення є основою самоврядування, що завдяки процесам самозародження сприяє виникненню її як форми співіснування, процесам самозбереження – функціонуванню його як організаційно-структурованого інституту в державно-владних відносинах і процесам саморозвитку – удосконаленню системи до стану самодостатності [9, с. 228 – 240].

А. Ткачук вважає, що «оскільки самоорганізація населення є виключно самодіяльною ініціативою людей, вона може бути досить ефективною для задоволення не тільки спільних інтересів тих осіб, що самоорганізувались, це може бути серйозною допомогою органам місцевого самоврядування. Саме тому Конституція України передбачила таку можливість застосування ініціативи самоорганізації людей за певними територіальними ознаками в інтересах як цієї групи людей, так і всієї громади» [64, с. 28].

Отже, аналізуючи різні підходи до визначення поняття «самоорганізація» приходимо до висновків, що основою самоорганізації в соціумі є спільні цілі,

потреби, прагнення, інтереси та ресурси, які стають доступними внаслідок об'єднання зусиль. Звичайно, не можна також виключати варіант її виникнення на основі ситуативної спільності інтересів, підкріпленої доступними ресурсами: грантами, дотаціями, фінансовою допомогою з боку меценатів. Розвиток самоорганізації населення можуть спричинити й масштабні суспільно-політичні, екологічні, соціально-економічні, воєнно-політичні події, коли держава неспроможна успішно виконувати окремі функції.

Здебільшого, самоорганізація населення виникає навколо вирішення соціально значущої проблеми, яка може об'єднувати багато громадян за такими критеріями:

- за територіальністю, наприклад, місцем проживання (квартальні комітети, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків);
- за швидкістю та масштабом, наприклад, в умовах стихійного лиха чи екологічної катастрофи (неформальна волонтерська діяльність громадян);
- на основі виробничих і споживчих інтересів (кооперативи, спілки споживчих товариств, акціонерні товариства тощо);
- на основі спільних цінностей (благодійні, релігійні організації, політичні партії) [21, с. 143 – 159].

Як правило, інтереси певної територіальної громади задовольняються завдяки діяльності місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, що здійснюється у визначених законодавством формах через муніципальну власність. Така діяльність є муніципальним або місцевим управлінням.

В літературі замість поняття «муніципальний» частіше вживається термін «комунальний». Це пояснюється тим, що при побудові системи управління розвитком первинних адміністративно-територіальних утворень в нашій країні були використані елементи французької (континентальної) моделі місцевого самоврядування [61, с. 32 – 35].

Муніципальне управління в країнах Європи базується на Європейській Хартії місцевого самоврядування. У 1997 році її було ратифіковано й Україною.

Цей документ встановлює шляхи розвитку місцевого самоврядування та є одним з основних джерел муніципального права європейських держав [57].

В Україні управління на місцях здійснюється двома видами органів: місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування.

Місцеві державні адміністрації призначаються зверху і повністю підпорядковані центральному уряду. Вони представляють уряд, міністерства, департаменти. Будучи інструментом центральної влади, вони грають важливу роль у здійсненні на місцях функцій держави.

Місцеве самоврядування – це управління справами переважно місцевого значення, здійснюване самим населенням територіальної одиниці, його виборними органами та їх адміністративним апаратом. Місцеве самоврядування є відносно децентралізованою формою управління на місцях. Головними ознаками цих органів є їх виборність і порівняльна самостійність у керівництві справами місцевого значення [2].

До 80-х років ХХ століття поняття місцевого самоврядування було пов'язано насамперед з децентралізованим управлінням на місцях, сформованим у першу чергу у США і Великобританії. Але в останні десятиліття ХХ століття у всіх розвинених західних країнах виборні місцеві органи отримали певну самостійність при вирішенні питань місцевого значення. У 1985 році поняття місцевого самоврядування було закріплено в статті 3 Європейської хартії місцевого самоврядування як «право і спроможність місцевих властей в рамках закону регулювати і управляти значною частиною публічних справ, діючи під свою власну відповідальність і в інтересах місцевого населення» [6; 11].

Нажаль, слово «самоврядування» неточно передає дійсну природу і положення муніципалітетів в сучасних державах, оскільки вони разом з державними органами включені в єдиний апарат публічного управління. Органи місцевого самоврядування з їх апаратом стали на сьогоднішній день одним з найбільших елементів організації публічної влади розвинених країн. В



даний час поняття «муніципальне управління» та «міське самоврядування» часто використовуються як подібні поняття. Проте у ряді країн, таких як США, Великобританія, муніципальним іменується лише міське управління. У спеціальній літературі термін «муніципальний» нерідко застосовується і щодо інших видів місцевого самоврядування [25].

Органи місцевого самоврядування становлять елемент державної організації. Однак серед місцевих органів вони не займають верховного положення, оскільки багато функцій управління територіями вилучені з їх ведення та доручені органам державної адміністрації [39].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, дамо визначення поняттю «органи місцевого самоврядування».

Органи місцевого самоврядування – це утворені в установленому законодавством порядку організаційно відокремлені публічно-колегіальні органи, що наділені владними повноваженнями і засобами, необхідними для здійснення своїх функцій у сфері місцевого самоврядування.

Особливостями органів місцевого самоврядування є наступні:

- не є органами державної влади;
- самостійний вид органів публічної влади;
- висловлюють інтереси територіальних громад, здійснюють діяльність від їх імені;
- фінансуються за рахунок місцевих бюджетів [41].

Система місцевого самоврядування включає в себе наступні елементи:

- 1) територіальну громаду;
- 2) сільську, селищну, міську раду;
- 3) сільського, селищного, міського голову;
- 4) виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- 5) районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- 6) органи самоорганізації населення [69].

Важливою і обов'язковою умовою успішного функціонування системи

місцевого самоврядування є наявність представницького органу. Ради є головним елементом у системі органів місцевого самоврядування. Саме вони визначають курс розвитку громади, формують та контролюють виконавчі органи та мають повноваження щодо призначення посадових осіб. Необхідність створення ради обумовлена рядом умов. Це пов'язано з тим, що територіальна громада не може здійснювати управління на професійній та більш-менш постійній основі. Зважаючи на це вона вимушена утворювати орган, який б представляв її інтереси у взаєминах з виконавчими органами місцевого самоврядування, державною владою, іншими місцевими співтовариствами, підприємствами, установами, громадянами [41].

Питання створення, формування, функціонування та організації діяльності рад визначаються Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими законами, а також статутами територіальних громад [18; 51].

Органи місцевого самоврядування є юридичними особами, наділяються відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» власними повноваженнями, в межах яких діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону.

Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад [51].

Отже, як було зазначено вище, одним із елементів системи місцевого самоврядування є органи самоорганізації населення. Тому наступним дамо визначення поняттю «органи самоорганізації населення».

Органи самоорганізації населення є однією з форм участі членів територіальної громади у вирішенні питань в межах відповідної території, тобто здійснення свідомого організуючого і регулюючого впливу на суспільну життєдіяльність з метою її оптимізації. Вони є елементом органів місцевого

самоврядування, найбільш наближеними до населення представницькими органами, які наділені місцевою владою певними повноваженнями, що повинні допомагати у реалізації інтересів жителів, вирішення спільних проблем.

Розглядаючи органи самоорганізації населення як одну із складових органів місцевого управління можна зробити висновок, що вони є механізмом реалізації конституційного права громадян брати участь у вирішенні та задоволенні власних інтересів та потреб.

Основним документом, що регламентує створення органів самоорганізації населення є Конституція України. Відповідно до статті 140 «сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна» [18].

Умовно органи самоорганізації населення можна згрупувати наступним чином:

- органи самоорганізації населення населених пунктів. До них відносяться селищні комітети. Ці комітети створюють жителі селищ, що перебувають в адміністративних межах населеного пункту;

- органи самоорганізації населення районів у містах, жителі яких утворюють територіальну громаду, яка, проте, не виступає самостійним суб'єктом місцевого самоврядування;

- органи самоорганізації населення, що створюються частиною жителів населеного пункту – будинкові, вуличні, квартальні комітети, а також комітети мікрорайонів [40].

Розглянувши та узагальнивши усі ключові поняття даного дослідження, ми визначили зміст і сутність цілісного поняття самоорганізації населення в системі муніципального управління. Тепер ми можемо перейти до розгляду наступного завдання кваліфікаційної роботи, а саме розгляд принципів та методів дослідження самоорганізації населення в системі муніципального управління.

### **1.3. Принципи та методи дослідження самоорганізації населення у системі муніципального управління**

Визнаючи важливість методологічних підходів, принципів і, власне, методів наукового дослідження самоорганізації населення в системі муніципального управління, даний підрозділ присвячено визначенню і обґрунтуванню можливості і необхідності застосування саме тих методів, які є доцільними у даній роботі.

В основу даного дослідження будуть покладені такі принципи: принцип об'єктивності, причинності і діалектичного взаємозв'язку, принцип верифікації.

Принцип об'єктивності означає, що явища, які ми вивчаємо – самоорганізація населення, органи самоорганізації населення, муніципальне управління, органи місцевого самоврядування – існують об'єктивно, незалежно від нашої свідомості, є феноменами соціального світу і тому піддаються вивченню.

Принцип причинності і діалектичного взаємозв'язку означає, що всі явища, події у світі пов'язані між собою причинним зв'язком. Згідно даного принципу утверджується думка, що без певної причини явище чи подія не можуть відбутися, а також не буває подій, які б не мали певних наслідків. Тільки на основі цього принципу можна підійти до вивчення реальної дійсності з позицій науки, використовуючи механізми доведення і практичної перевірки. Даний принцип був покладений нами у конструювання гіпотези дослідження. За допомогою даного принципу ми припустили, що формування дієвих публічно-управлінських механізмів самоорганізації населення ґрунтується на встановленні та реалізації взаємозв'язку між потребами місцевих громад та інтересами органів місцевого самоврядування.

Принцип верифікації – це принцип, який базується на тому, що будь-яке твердження чи судження може і повинно бути емпірично перевірене. Даний принцип складає основу третього праксеологічного розділу магістерської роботи. Покладаючись на даний принцип ми будемо перевіряти сучасний стан участі органів самоорганізації населення в управлінні місцевими справами.

Важливе значення у методології наукового дослідження належить також науковим підходам, спираючись на які ми можемо вивчати предмет дослідження.

Міждисциплінарний підхід сьогодні став однією з характерних ознак сучасного соціогуманітарного знання, оскільки суттєво розширює пізнавальні можливості соціальних явищ. Необхідність застосування міждисциплінарного підходу виявилася вже при виконанні другого дослідницького завдання – уточнення змісту і сутності основних понять, які використовуються різними науками. Отже для повноти розуміння усіх цих явищ застосування міждисциплінарного підходу є об'єктивно необхідним.

Системний підхід виходить із розуміння загальної теорії систем, яка трактує будь-яке явище як елемент складної системи, тобто, як сукупність пов'язаних між собою елементів. В нашому дослідженні даний підхід є основоположним, адже органи самоорганізації населення як компонент системи муніципального управління та органів місцевого самоврядування представляють собою не що інше, як складну систему взаємопов'язаних дій, способів і заходів, направлених на вироблення та реалізацію місцевої політики, вирішення проблем місцевого значення, задоволення інтересів різноманітних категорій населення, забезпечення реального впливу місцевого населення на прийняття рішень місцевими органами влади.

Перейдемо до розгляду методів даного дослідження, які виступають безпосередніми процедурами і операціями, завдяки котрим отримується знання про об'єкт і предмет. У даній магістерській роботі будуть використані як філософські та загальнонаукові, так і специфічні методи науки.

Із філософської методології нами буде застосовано діалектичний метод. Цей метод визначає шляхи будь-якого наукового дослідження, в тому числі й аналіз функціонування органів самоорганізації населення як рівноправного партнера держави у виробленні та реалізації місцевої політики.

Застосовуючи діалектичний метод, ми дослідили яким чином формується система органів самоорганізації населення в Україні та в світі взагалі,

внутрішні і зовнішні чинники, що впливають на їх формування, їх взаємозв'язок і взаємообумовленість (діалектичний принцип взаємозв'язку і взаємообумовленості).

Із загальнонаукових методів доцільно використати метод систематизації, класифікації, порівняння та узагальнення.

Метод систематизації використовується при дослідженні системи муніципального управління та органів самоорганізації населення як компонента цієї системи. Метод порівняння дозволив порівняти форми участі місцевих громад у прийнятті рішень в зарубіжних країнах. Метод узагальнення використовується нами під час підведення підсумків з кожного розділу та при написання висновків усієї магістерської роботи.

У якості методів емпіричного дослідження використовувалися: аналіз документів, статистичних даних.

Таким чином, за результатами роботи над першим розділом можна зробити наступні висновки.

Самоорганізація населення є індикатором та ознакою сформованості громадянського суспільства. За допомогою самоорганізації громадяни самостійно визначають форми та модель системи самоврядування. Особливу роль у цьому відіграють органи самоорганізації населення. Вони є складовою частиною системи муніципального управління, що дає їм можливість на реалізацію права на участь у виробленні місцевої політики.

Наразі існує проблема відсутності або недостатньої ефективності співпраці і взаємодії органів самоорганізації населення з органами місцевої влади, що призводить до неможливості вирішення певних проблем та задоволення інтересів різноманітних категорій населення, не дозволяє врахувати їх очікування та побажання.

Серед причин, що призводять до неможливості їх функціонування як організаційно-структурованого інституту в державно-владних відносинах, недосконалості роботи, відсутності саморозвитку та самодостатності можна виділити:

- сподівання на державу як єдину інстанцію вирішення проблем;
- соціальна пасивність громадян;
- не усвідомлення та недооцінка потенціалу органів самоорганізації населення.

Це гальмує демократизацію муніципального управління, не сприяє підвищенню прозорості та відкритості діяльності органів влади.

Виконавши перше завдання кваліфікаційної роботи магістра, ми дослідили та проаналізували стан наукової розробки проблеми самоорганізації населення у системі муніципального управління в різноманітних джерелах (монографіях, наукових статтях, документах, підручниках, законодавстві), що дало змогу в подальшому виявити перспективи власного наукового пошуку.

Виконавши друге завдання кваліфікаційної роботи магістра, на основі аналізу наукових джерел було визначено сутність ключових понять, якими ми будемо оперувати при розкритті об'єкту і предмету дослідження: «самоорганізація населення», «органи самоорганізації населення», «муніципальне управління», «органи місцевого самоврядування».

За основу поняття «самоорганізація населення» візьмемо визначення Н. Мішиної, а саме «самостійна реалізація та захист своїх прав та інтересів переважно соціального, економічного та культурного характеру територіальним мікроколективом».

Друге поняття, а саме «органи самоорганізації населення» є представницькими органами, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення проблем місцевого значення.

Муніципальне управління – це діяльність місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, що здійснюється у визначених законодавством формах через муніципальну власність і завдяки якій задовольняються інтереси певної територіальної громади.

Органи місцевого самоврядування – це організаційно відокремлений публічно-колегіальний орган, що утворюється в установленому законодавством

порядку та наділений владними повноваженнями і засобами, необхідними для здійснення властивих йому функцій у сфері місцевого самоврядування.

Виконавши третє завдання кваліфікаційної роботи магістра, обґрунтовано принципи та методи дослідження самоорганізації населення у системі муніципального управління, визначено методологічні прийоми, підходи і методи, за допомогою яких буде здійснюватися дослідження предмету роботи.

Написання першого розділу створило необхідне методологічне підґрунтя для безпосереднього теоретичного аналізу об'єкту і предмету даної магістерської роботи.



## РОЗДІЛ 2

### ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

#### 2.1. Нормативно-правова база інституту самоорганізації населення

Статтею 4 Закону України «Про органи самоорганізації населення» визначено законодавство про органи самоорганізації населення. В пункті 1 вищезазначеної статті сказано, що «органи самоорганізації населення діють на підставі Конституції України, цього та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади (а в Автономній Республіці Крим – також нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішень Ради міністрів Автономної Республіки Крим), рішень відповідних органів місцевого самоврядування, рішень місцевого референдуму, статутів територіальних громад, розпоряджень сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті (у разі її створення) ради, виданих у межах своїх повноважень, положень про органи самоорганізації населення, рішень зборів (конференції) жителів за місцем проживання, які їх обрали» [55].

Стаття 140 Конституції України гарантує можливість та встановлює порядок створення будинкових, вуличних, квартальних та інших органів самоорганізації населення за ініціативою жителів з дозволу сільських, селищних, міських рад, а також можливість наділення їх відповідною радою частиною власної компетенції, фінансів, майна [18].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» частково регулює статус органів самоорганізації населення. Зокрема, статтею 1 дається визначення терміну «органи самоорганізації населення». Ними вважаються «представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста».

Статтею 5 органи самоорганізації населення включаються в систему місцевого самоврядування [51].

Стаття 14 містить норму про те, що «сільські, селищні, міські, районні в місті (у разі їх створення) ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна. Правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання визначаються законом».

Стаття 16 встановлює, що «сільська, селищна, міська, районна в місті (у разі її створення) рада може наділяти частиною своїх повноважень органи самоорганізації населення, передавати їм відповідні кошти, а також матеріально-технічні та інші ресурси, необхідні для здійснення цих повноважень, здійснює контроль за їх виконанням» [51].

Пункт 20 статті 26 відносить до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад «прийняття рішень про наділення органів самоорганізації населення окремими власними повноваженнями органів місцевого самоврядування, а також про передачу коштів, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для їх здійснення», а пунктом 47 – «прийняття рішення про дострокове припинення повноважень органів територіальної самоорганізації населення у випадках, передбачених цим Законом».

Статтею 80 передбачено випадки, у яких є можливим дострокове припинення повноважень органів самоорганізації населення. Зокрема, передбачено, що повноваження припиняються достроково у двох випадках:

- 1) невиконання рішень сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, її виконавчого комітету, загальних зборів громадян або невиконання своїх повноважень;
- 2) його саморозпуску [51].

Основоположним нормативно-правовим актом, що визначає правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення є

Закон України «Про органи самоорганізації населення» (далі – Закон), який був ухвалений 11 липня 2001 року [55].

Він є достатньо унікальним, оскільки в зарубіжних країнах, як правило, правовий статус аналогів органів самоорганізації населення регламентується або законами про місцеве самоврядування (Республіка Македонія, Республіка Білорусь) або законами про громадські організації (США, Франція) [32, с. 7].

Закон складається з 8 розділів та містить 29 статей. В першому розділі дається визначення основним термінам та поняттю органів самоорганізації населення, узагальнено законодавство про органи самоорганізації населення, зазначені принципи організації та діяльності, а також право жителів обирати та бути обраними до органів самоорганізації населення і територія, в межах якої здійснюється його діяльність.

У другому розділі описано порядок створення та легалізації органів самоорганізації населення, терміни повноважень, порядок затвердження Положення про органи самоорганізації населення та його зміст.

Третій розділ містить перелік власних та делегованих повноважень органів самоорганізації населення, якими сільська, селищна, міська, районна у місті (у разі її створення) рада може додатково наділяти органи самоорганізації населення з одночасною передачею йому додаткових коштів, а також матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення цих повноважень.

Четвертий розділ описує фінансово-економічну основу органів самоорганізації населення, а п'ятий – організацію діяльності, а саме підзвітність органів самоорганізації населення, форму роботи, правовий статус членів, повноваження керівника та секретаря тощо.

Шостий розділ містить норми щодо забезпечення реалізації повноважень органів самоорганізації населення та законодавства України щодо органів самоорганізації населення. Сьомий розділ про гарантії діяльності та відповідальність за порушення законодавства про органи самоорганізації населення. Восьмий – прикінцеві положення.

Отже, розглянемо основні положення Закону, відповідно до яких здійснюється функціонування органів самоорганізації населення в Україні.

В статті 2 дається визначення поняттю органів самоорганізації населення. Відповідно до нього вони є представницькими органами, «що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань», передбачених Законом [55].

Стаття 3 визначає органи самоорганізації населення як одну «з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення». Вони співпрацюють з багатьма установами та організаціями задля вирішення таких питань та дають змогу всім бажаючим брати участь в громадському житті міста.

Даний Закон формулює наступні завдання для органів самоорганізації населення: по-перше, це створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції та законів України; по-друге, це задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг; по-третє, це участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм [55].

В основу організації та діяльності органів самоорганізації населення покладені наступні принципи:

1) принципи законності, гласності та виборності. В цих принципах відображені основні принципи місцевого самоврядування, притаманні всім елементам системи місцевого самоврядування, в тому числі й органам самоорганізації населення.

Принцип законності означає те, що органи самоорганізації населення організовуються й діють лише на підставі та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України, іншими нормативно-правовими актами, що становлять правові основи їхньої організації та діяльності.

Принцип гласності – це вимога відкритості та прозорості діяльності органів самоорганізації населення, що передбачає своєчасне інформування про

свої рішення жителів відповідної території, які мають право отримувати інформацію про роботу органів самоорганізації населення в повному обсязі і без будь-яких перешкод.

Принцип виборності передбачає:

а) обрання органів самоорганізації населення на основі загального, рівного виборчого права шляхом таємного голосування жителями, які на законних підставах проживають на відповідній території;

б) обмеження строку повноважень органів самоорганізації населення строком повноважень відповідної місцевої ради, що забезпечує його періодичне переобрання.

2) принципи добровільності щодо взяття окремих повноважень міської ради; територіальності; підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед відповідною радою; підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед жителями, які обрали органи самоорганізації населення; фінансової та організаційної самостійності.

Це спеціальні принципи, притаманні лише органам самоорганізації, що виражають їхні специфічні риси, та дозволяють відрізнити органи самоорганізації населення як від органів місцевого самоврядування, так і від громадських організацій.

Принцип добровільності щодо взяття окремих повноважень міської ради – це заборона покладання на органи самоорганізації населення обов'язків, які не передбачені Положенням про орган або щодо виконання яких не було отримано його попередньої згоди. При цьому останнє стосується делегованих повноважень органів самоорганізації населення, якими він додатково наділяється відповідною місцевою радою вже після його легалізації і затвердження Положення про орган.

Принцип територіальності означає можливість утворення органів самоорганізації населення виключно за територіальною ознакою (в межах будинку, вулиці, кварталу, мікрорайону, селища, району в місті). Забороняється

створення органів самоорганізації населення за функціональною, галузевою або іншою ознакою.

Принцип підконтрольності та відповідальності перед відповідними радами це:

а) право міської ради та її виконавчих органів у межах своїх повноважень здійснювати контроль за фінансовою діяльністю органів самоорганізації населення;

б) право відповідної міської ради, що дала дозвіл на створення органів самоорганізації населення, достроково припиняти його діяльність у випадку невиконання рішень ради, її виконавчого комітету;

в) право міської ради здійснювати контроль за виконанням наданих органам самоорганізації населення повноважень.

Принцип підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед жителями, які обрали органи самоорганізації населення, означає:

а) обов'язок органів самоорганізації населення не рідше одного разу на рік звітувати про свою діяльність на зборах (конференції) жителів за місцем проживання;

б) право зборів (конференції) жителів за місцем проживання здійснювати контроль за фінансовою діяльністю органів самоорганізації населення;

в) право зборів (конференції) жителів за місцем проживання достроково припиняти повноваження органів самоорганізації населення у разі невиконання рішень зборів (конференції) жителів за місцем проживання або невиконання своїх повноважень.

Принцип фінансової та організаційної самостійності передбачає:

а) заборону органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування та їх посадовим особам втручатися в діяльність органів самоорганізації населення, крім випадків, передбачених законом;

б) право органів самоорганізації населення самостійно використовувати свої фінансові ресурси на цілі, визначені в Положенні про орган та в рішеннях відповідної місцевої ради [40].

Обирати та бути обраними до органів самоорганізації населення можуть жителі, які на законних підставах проживають на відповідній території, а порядок виборів визначається Законом [55].

При цьому в Законі передбачаються такі обмеження виборчого права при виборах органів самоорганізації населення (виборчі цензи):

- ценз осілості – необхідно проживати на відповідній території на законних підставах;
- віковий ценз – жителю необхідно досягти вісімнадцяти років;
- ценз дієздатності – у виборах органів самоорганізації населення не можуть взяти участь жителі, що визнані судом недієздатними. Зазначені обмеження є необхідними, оскільки забезпечують свідоме волевиявлення жителів при виборах [40].

Права жителів, які проживають на відповідній території, на участь у відповідному органі самоорганізації населення не можуть бути обмеженими залежно від їхньої раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, мовних або інших ознак.

В даному Законі також чітко визначені види територій, в межах яких діють органи самоорганізації населення. Це межі: селища; кварталу, кількох, однієї або частини вулиці з прилеглими провулками в місцях індивідуальної забудови; окремого мікрорайону, житлово-експлуатаційної організації в містах; одного або кількох районів у місті; будинку (кількох будинків) в державному і громадському житловому фонді та фонді житлово-будівельних кооперативів.

При цьому територія, у межах якої діє орган самоорганізації населення, обов'язково визначається рішенням місцевої ради, що дала дозвіл на його створення [40].

Фінансову основу органів самоорганізації населення відповідно до статті 16 Закону складають: кошти місцевого бюджету, які надаються йому сільською, селищною, міською, районною радою; добровільні внески фізичних і юридичних осіб; інші надходження, не заборонені законодавством.

Отримані фінансові ресурси з місцевого бюджету органи самоорганізації населення самостійно використовують на цілі та в межах, визначених відповідною радою [55].

Підсумовуючи зазначимо, що окремі положення цього Закону, нажаль, протирічать Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Також даний Закон не зміг відповідним чином визначити правовий статус органів самоорганізації населення, встановив надто складну процедуру їх створення та не закріпив належні гарантії щодо забезпечення їх ефективної діяльності.

Закон України «Про звернення громадян» забезпечує можливості громадян для участі в управлінні державними і громадськими справами, впливу на поліпшення роботи органів місцевого самоврядування, відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення.

Згідно із цим Законом органи самоорганізації населення зобов'язані розглядати звернення громадян (викладені в письмовій або усній формі пропозиції, заяви і скарги) та вести особистий прийом громадян.

Перевірка заяв чи скарг повинна проводитись об'єктивно, всебічно і вчасно [49].

Керівники органів самоорганізації населення зобов'язані проводити особистий прийом громадян. Прийом проводиться на регулярній основі у встановлені дні та години, у встановленому місці. Графіки прийому доводяться до відома громадян. Усі звернення громадян на особистому прийомі мають бути зареєстровані. Завдяки виконанню зазначених заходів виконується вимога щодо гласності та підзвітності органів самоорганізації населення, зазначена в статті 18 Закону України «Про органи самоорганізації населення» [55].

Відносини, які виникають в результаті створення, збирання, одержання, зберігання використання, поширення, охорони, захисту органами самоорганізації населення інформації регулюються Законом України «Про інформацію» [50]. «Порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних



повноважень, інших розпорядників публічної інформації та інформації, що становить суспільний інтерес» визначається Законом України «Про доступ до публічної інформації» [46].

Також органи самоорганізації населення є інститутами громадянського суспільства, які можуть здійснювати громадський контроль у різних сферах діяльності. Наприклад, статтею 22 Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» гарантується входження представників органів самоорганізації населення до наглядової ради для здійснення громадського контролю за розподілом та утриманням житла у гуртожитках [47].

Повноваження органів самоорганізації населення у сфері благоустрою населених пунктів встановлені Законом України «Про благоустрій населених пунктів». Згідно із цим законом під благоустроєм населених пунктів розуміється «комплекс робіт з інженерного захисту, розчищення, осушення та озеленення території, а також соціально-економічних, організаційно-правових та екологічних заходів з покращання мікроклімату, санітарного очищення, зниження рівня шуму і таке інше, що здійснюються на території населеного пункту з метою її раціонального використання, належного утримання та охорони, створення умов щодо захисту і відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля».

У статті 11 цього закону закріплені повноваження органів самоорганізації населення у сфері благоустрою населених пунктів. Для органів самоорганізації населення важливою є норма цієї статті про здійснення громадського контролю за дотриманням правил благоустрою територій населених пунктів. Питанню його здійснення присвячена стаття 41 [42].

З метою виконання Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» Запорізькою міською радою у 2011 році було затверджено Правила благоустрою території міста Запоріжжя. Пунктом 9.2 цих Правил органи самоорганізації населення включено до суб'єктів, що здійснюють самоврядний контроль у сфері благоустрою міста Запоріжжя разом з органами державної

влади та органами місцевого самоврядування, іншими підприємствами, установами та організаціями [56].

Порядок виконання об'єднанням співвласників делегованих повноважень органів місцевого самоврядування визначається Законом України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [54].

Поряд з законами України до числа найчастіше застосовуваних форм правової регламентації функціонування та діяльності органів самоорганізації населення відносяться: статuti територіальних громад, положення про органи самоорганізації населення, спеціальні рішення місцевих рад про порядок легалізації та функції, організаційно-розпорядчі акти місцевих голів та виконавчих комітетів місцевих рад, програми щодо забезпечення розвитку.

Статут територіальної громади є додатковим джерелом норм, що регламентують порядок створення та функціонування органів самоорганізації населення. Відповідно до статті 19 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» він може бути прийнятий «з метою врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування» [51]. 15 лютого 2006 року рішенням №4 Запорізької міської ради було затверджено Статут територіальної громади міста Запоріжжя [48].

Пунктом 2 статті 9 даного Статуту визначено, що органи самоорганізації населення є елементом системи місцевого самоврядування міста Запоріжжя. Відповідно до пункту 1 статті 40 органи самоорганізації населення можуть вносити питання та пропозиції до порядку денного засідання міської ради через міського голову, постійні комісії ради, виконавчий комітет, депутатів міської ради.

Окрім того, органам самоорганізації населення міста Запоріжжя присвячено сьомий розділ даного Статуту, а саме статтю 49. Нею визначається правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення. Вона передбачає, що вони є представницькими органами, що створюються частиною жителів, які проживають на відповідній території у

межах міста. На території міста Запоріжжя можуть створюватися такі органи самоорганізації населення: тепличний селищний комітет; вуличні комітети; квартальні комітети; комітети мікрорайону; будинкові комітети; комітети району міста (пункт 1).

Стаття 49 завершується посиланням на чинне законодавство в питаннях регламентації створення і функціонування органів самоорганізації населення, а саме на Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про органи самоорганізації населення», інші закони України та рішення Запорізької міської ради (пункт 2) [48].

Таким чином, у Статуті територіальної громади міста Запоріжжя здійснюється регламентація правового статусу органів самоорганізації населення в повній відповідності до чинного законодавства із відсиланнями до його норм.

Пріоритетні завдання, що поставлені перед органами самоорганізації населення міста Запоріжжя викладені у рішенні Запорізької міської ради від 22.12.2021 №17 «Про внесення змін до «Програми підтримки діяльності органів самоорганізації населення міста Запоріжжя на 2020-2022 роки», затвердженої рішенням Запорізької міської ради від 18.12.2019 №43 [43].

Таким чином, важливою і дуже необхідною умовою функціонування, діяльності та прогресивного розвитку органів самоорганізації населення є правове регулювання засад їх діяльності. Наразі основою нормативно-правового забезпечення органів самоорганізації населення є Конституція України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Правовий статус, порядок організації та діяльності визначається Законом України «Про органи самоорганізації населення». Також до найчастіше застосовуваних форм правової регламентації діяльності органів самоорганізації населення належать локальні акти.

Більшість науковців, які аналізували нормативно-правову базу інституту самоорганізації населення, дійшли висновків, що вона потребує модернізації та удосконалення.

Зважаючи на це, вважаю, що побудова ефективної та сучасної правової основи участі органів самоорганізації населення у вирішенні питань місцевого значення має базуватися на відкритому діалозі представників цих органів із органами влади. Це допоможе позбутися тих недоліків та прогалин у законодавстві, які суттєво заважають та гальмують процес їх діяльності та які не врахував законодавець.

## **2.2. Органи самоорганізації населення як інтегральний компонент системи муніципального управління**

Однією з властивостей муніципального управління та основною передумовою його дієвості є його системність. Вона забезпечується належною узгодженістю, координацією, субординацією, цілеспрямованістю, раціональністю його елементів.

Конституція України закріпила дві системи влади на місцях: місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування (Рис.2.1) [18]. Вони є різними за своєю публічно-управлінською природою та не можуть бути підміною одна одній.

Місцеві державні адміністрації входять до системи органів виконавчої влади та здійснюють виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізують повноваження, делеговані їм відповідними радами. Відповідно до статті 7<sup>1</sup> Закону України «Про місцеві державні адміністрації» їх утворення та реорганізація здійснюються Кабінетом Міністрів України після прийняття Верховною Радою України рішення про утворення та ліквідацію районів [52].

Другим елементом системи муніципального управління є органи місцевого самоврядування. Воно (місцеве самоврядування) діє відповідно до Конституції України і полягає у наданні територіальним громадам та їх органам права самостійно вирішувати питання місцевого життя, а у встановлених законом випадках брати на себе повноваження місцевих державних

адміністрацій. Це означає, що місцеве самоврядування одночасно є інститутом як громадського, так і державного управління.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Статтею 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи самоорганізації населення визначаються самостійним і цілісним компонентом системи місцевого самоврядування. Таким чином завдяки цій нормі ще більше закріплюється конституційне право кожного громадянина на участь у місцевому управлінні, а самі органи самоорганізації населення можна сміливо вважати інститутом локальної демократії [51].

Отже, маючи складну громадсько-публічну природу, органи самоорганізації населення являють собою форму участі населення у вирішенні питань місцевого значення і здійснення переданих їм повноважень відповідних сільських, селищних, міських рад. Наділення їх повноваженнями, а не просто правами і обов'язками дозволяє характеризувати їх як владні структури, що мають певні спільні риси з органами місцевого самоврядування та іншими органами публічної влади.

Виконання органами самоорганізації населення власних та делегованих повноважень може породжувати правові наслідки. Наприклад, органи самоорганізації населення можуть брати участь у локальному нормотворенні, представництві інтересів мешканців на рівні із депутатами місцевих рад, сприяти іншим органам у виконанні їх повноважень.

Проте з іншого боку органи самоорганізації населення можна розглядати як специфічну форму самоорганізації громадян за місцем проживання – в межах мікрорайонів, вулиць, кварталів тощо, що говорить про їх схожість із громадськими об'єднаннями. Разом з тим подібно до громадського об'єднання органи самоорганізації населення працюють на громадських засадах, оскільки

їх діяльність базується на засадах добровільності щодо взяття на себе окремих повноважень публічної влади [17; 19].



Рис. 2.1 Система муніципального управління

Ефективне виконання взятих на себе повноважень та поставлених перед органами самоорганізації населення завдань передбачає налагодження партнерських відносин, ведення діалогу та обов'язкову і постійну взаємодію з іншими елементами всієї системи муніципального управління. При чому ця взаємодія не має бути заформалізованою. Вона має мати форму партнерської підтримки у вирішенні суспільно-значущих справ.

Не можна не погодитись з тими дослідниками, які наголошують на тому, що взаємодія органів самоорганізації населення з органами місцевого самоврядування є вкрай важливим аспектом їх ефективної діяльності. Так, В. Колтун зазначає, що серед існуючих і виявлених на сьогодні дослідниками концептів місцевого самоврядування не знайшов відображення факт формування і самостійної реалізації парадигми взаємодії, яка, на думку автора

виникає або формується свідомо, у найрізноманітніших виявах між всіма (на рівні території) і найбільш соціально значущими й тому активними (на практиці), елементами системи місцевого самоврядування. Досліджуючи специфіку органів самоорганізації населення в контексті їх взаємодії з органами місцевого самоврядування, науковець наголошує на тому, що ця специфіка криється у проміжному характері функціонування даних органів – між мешканцями «мікрोगромади» і органом місцевого самоврядування – який, власне, і забезпечує адекватну реалізацію принципу взаємодії [1].

Отже, як зазначає дослідник, саме органи місцевого самоврядування мають забезпечувати їх взаємодію з органами самоорганізації населення. Можливо саме в цьому полягає основна проблема в повільному створенні таких органів, а також неефективної їх взаємодії з органами місцевого самоврядування, оскільки в жодному законі не прописані норми такої взаємодії, а особливо кроків органів місцевого самоврядування у цьому напрямі.

Очевидно, що зміцнення основ взаємодії органів самоорганізації населення з іншими елементами системи муніципального управління сприятиме не тільки більш якісному виконанню поставлених завдань, а також встановленню необхідного балансу їх інтересів та потреб. Крім того, не викликає сумніву, що більш раціональні стосунки між вищезазначеними суб'єктами дадуть змогу ефективніше розподіляти обсяг повноважень, які можуть бути делеговані державою територіальним громадам [37; 65].

На сьогоднішній день органами місцевого самоврядування перед органами самоорганізації населення поставлені наступні завдання:

- представництво інтересів жителів, які їх обрали, в органах місцевого самоврядування й органах державної влади;
- здійснення заходів щодо охорони довкілля, благоустрою території;
- здійснення заходів щодо охорони пам'яток історії й культури, будівництва й ремонту шляхів, комунальних мереж тощо;

- сприяння навчальним закладам, закладам культури, фізичної культури, спорту, органам соціального захисту населення, пожежного нагляду, правоохоронним органам у їх діяльності;

- ведення обліку громадян, які мешкають на відповідній території, контроль якості житлово-комунальних послуг, що надаються на території відповідного органу тощо;

- інформування жителів, проведення опитувань, збір пропозицій;

- виконання рішень загальних зборів громадян за місцем проживання, сприяння виконанню актів чинного законодавства, визначення напрямків витрат коштів, передбачених на благоустрій відповідної території, і розпорядження ними, організація безпосереднього виконання робіт, укладення відповідних угод.

Для ефективного виконання вищезазначених завдань у органів самоорганізації населення повинні бути налагоджені партнерські відносини з:

- місцевими органами державної виконавчої влади у питаннях реалізації програм соціального, економічного, культурного розвитку;

- місцевими радами у питаннях надання делегованих повноважень та фінансування із місцевого бюджету;

- міжнародними організаціями у питаннях залучення фінансування, обміну досвідом;

- господарюючими суб'єктами з питань покращення благоустрою;

- іншими органами самоорганізації населення, громадськими об'єднаннями тощо у питаннях обміну досвідом, співпраці, консультацій.

Налагодження та підтримання партнерських відносин з іншими суб'єктами системи муніципального управління, на нашу думку, можливе завдяки комунікаційній діяльності органів самоорганізації населення.

Належним чином організований процес комунікації сприятиме обміну інформацією, допомагатиме приймати ефективні рішення. Наприклад, органи самоорганізації населення можуть здійснювати наступні види комунікаційної діяльності:



1) усна комунікація (зустрічі представників органів самоорганізації населення із посадовими особами місцевих органів влади, організацій, підприємств; організація та участь органів самоорганізації населення у публічних заходах; звернення органів самоорганізації населення на телефонні «гарячі лінії» органів влади тощо);

2) письмова комунікація (для отримання чи поширення точної та об'ємної інформації органи самоорганізації населення можуть надсилати до органів влади звернення (зауваження, скарги, пропозиції); запити на інформацію; запити на проведення громадської експертизи. Також, органи самоорганізації населення можуть подавати грантові заявки, пропозиції; випускати газети, буклети, брошури тощо).

Таким чином, в межах другого пункту другого розділу роботи можна зробити наступні висновки.

Органи самоорганізації населення є інтегральним – самостійним і цілісним компонентом системи місцевого самоврядування.

Ефективне виконання взятих на себе повноважень та поставлених перед органами самоорганізації населення завдань передбачає налагодження партнерських відносин, ведення діалогу та обов'язкову і постійну взаємодію з іншими елементами всієї системи муніципального управління [7, с. 5].

Належним чином організований процес комунікації між всіма елементами системи сприятиме обміну інформацією, допомагатиме приймати ефективні рішення та виконувати поставлені завдання.

### **2.3. Зарубіжний досвід функціонування органів самоорганізації населення у системі муніципального управління**

Важливу роль для стабілізації політичної системи та становлення демократичного розвитку держави грає громадянська самоорганізація. Становлення дієвої громадянської самоорганізації спроможне забезпечити легітимність владних інститутів і представництво суспільних інтересів.

Проблеми впливу громадян на формування місцевої політики через органи самоорганізації населення, як найбільш впливової інституції у житті місцевих громад, особливо актуалізуються в умовах становлення демократичних традицій. Тому для удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності органів самоорганізації населення, ефективної реалізації їх потенціалу, формування нових напрямків їх розвитку необхідно вивчення зарубіжного досвіду країн із міцним громадянським суспільством і правовою державою, а також країн, в яких демократичні інститути перебувають тільки на стадії формування.

До країн з давніми демократичними традиціями можна віднести: Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки, Швецію, Австралію та ін. Проте, варто зазначити, що в цих країнах не існує такого механізму участі громадян у вирішенні проблем територіальної громади як органи самоорганізації населення.

Самоорганізація громадян в цих країнах здійснюється через інститути неприбуткового сектору. Найбільш поширеними серед них є:

- центри місцевих співтовариств (communitycentres; villagecentres);
- сусідські співтовариства (neighborhoodassociations);
- сусідські трасти (neighborhoodtrusts) [27].

Частіше за все вони функціонують у формі асоціацій (якщо засновників декілька або для можливості зміни в майбутньому керівного органу) і трастів (якщо засновник один), є благодійницькими, а їх легалізація не потребує створення юридичної особи.

Також є ряд країн, в яких демократичні інститути перебувають тільки на стадії формування. Наприклад, Білорусь, Польща. В цих країнах органи самоорганізації населення є елементами системи місцевого самоврядування [35].

Зокрема, в Республіці Білорусь законодавством визначено органи територіального громадського самоврядування як організаційну форму реалізації громадянами своєї влади. Вона реалізується через безпосереднє

здійснення самоврядування на частині території муніципального утворення та участі в місцевому самоврядуванні шляхом створення ефективного соціального партнерства влади і населення. Органи територіального громадського самоврядування є підзвітними у своїй діяльності місцевому зібранню, що його заснувало або обрало, та відповідній раді. При цьому, на відповідній частині адміністративно-територіальної одиниці може бути створений тільки один орган територіального громадського самоврядування [27].

За формою органи територіального громадського самоврядування можуть бути одноосібні та колегіальні.

Колегіальний орган може функціонувати як без створення юридичної особи або як юридична особа. Колегіальний орган без статусу юридичної особи створюється та діє відповідно до положення про орган територіального громадського самоврядування. Положення затверджується місцевими зборами на базі типового положення, затвердженого Радою обласного рівня. Колегіальний орган територіального громадського самоврядування із статусом юридичної особи повинен бути зареєстрований як некомерційна організація.

Одноосібний орган територіального громадського самоврядування (староста, старійшина) створюється і діє відповідно до положення, затвердженого відповідною Радою на підставі типового положення, затвердженого Радою обласного рівня. Облік таких органів територіального громадського самоврядування здійснюється відповідними виконавчими та розпорядчими органами первісного рівня [27].

Існування одноосібних органів самоорганізації є характерним і для інших країн світу (наприклад, на зборах жителів за допомогою відкритого голосування в Польщі обирається солтис, в Болгарії – кмет, в Індонезії та Таїланді – староста села та міського кварталу).

Фінансові ресурси територіального громадського самоврядування можуть складатися із:

- майна, переданого йому в управління;
- добровільних внесків і пожертвувань юридичних і фізичних осіб;

- коштів місцевого бюджету, переданих органу територіального громадського самоврядування для здійснення окремих муніципальних повноважень на підставі договору між органами територіального громадського самоврядування та органами місцевого самоврядування;

- доходів від власної господарської діяльності.

Істотно погіршили можливості органів територіального громадського самоврядування зміни Закону Республіки Білорусь «Про місцеве управління та самоврядування в Республіці Білорусь» від 17 грудня 2009 року [27]. Попередня редакція даного закону надавала органам територіального громадського самоврядування право:

- вносити на розгляд Ради та її органів, виконавчих комітетів та місцевих адміністрацій пропозиції по всіх питаннях місцевого значення;

- брати участь за запрошеннями державних органів у розгляді ними питань місцевого значення;

- скликати збори на відповідній території для обговорення питань місцевого значення;

- акумулювати зароблені кошти, добровільні внески і пожертвування громадян та юридичних осіб і направляти їх на розвиток соціальної інфраструктури території, проведення культурно-просвітницьких, оздоровчих заходів;

- приймати від Рад, виконавчих та розпорядчих органів, інших юридичних осіб у володіння та користування будівлі, приміщення, ігрові та спортивні майданчики, клуби, інші об'єкти соціально-культурного призначення, історико-культурні цінності;

- вносити на розгляд Ради, виконавчого комітету та місцевої адміністрації пропозиції з питань організації діяльності та розміщення підприємств торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, закладів охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури та спорту, інших об'єктів соціальної сфери, а також визначення режиму їх роботи [27].

Також Рада могла делегувати органу територіального громадського самоврядування окремі повноваження у здійсненні самоврядування на відповідній території.

Нова редакція закону передбачає наступний перелік завдань органів територіального громадського самоврядування:

- сприяння в реалізації прав, свобод та законних інтересів громадян;
- допомога виконавчим та розпорядчим органам, Радам в роботі з громадянами;
- вивчення, аналіз та облік думки громадян з питань економічного та соціального розвитку, охорони навколишнього середовища;
- залучення громадян до вирішення питань покращення експлуатації, ремонту, благоустрою житлових будинків та прибудинкових територій;
- участь у заходах із соціальної підтримки сімей та різних категорій громадян, які потребують такої підтримки;
- організація дозвілля громадян;
- участь в організації роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах;
- сприяння відродженню та збереженню культурних цінностей, національних звичаїв та традицій, розвитку творчості;
- сприяння уповноваженим органам у здійсненні діяльності з профілактики правопорушень;
- сприяння у здійсненні нормотворчої ініціативи громадян з питань місцевого значення.

Разом із тим, у вищезазначеному Законі не стало переліку повноважень органів територіального громадського самоврядування, а також не передбачається можливість делегування повноважень з боку Рад [33].

Зважаючи на імперативний характер завдань органів територіального громадського самоврядування, викладених у законодавчих нормах Білорусі, доводиться констатувати, що у цих органів відсутні ознаки інституту громадянського суспільства. Лише здійснення господарської діяльності та

реалізація нормотворчої ініціативи сформульовано як право органів територіального громадського самоврядування.

У законодавстві Польщі найбільш схожими за статусом до органів самоорганізації населення можна назвати «допоміжні органи», що створюються в «допоміжних одиницях». Статтею 5 Закону Польщі «Про гмінне самоврядування» від 08 березня 1990 року встановлено, що самоврядна громада – гміна – «може утворити допоміжні одиниці: сільські округи, райони, селища тощо» [44]. На практиці гмінами також створювалися такі допоміжні одиниці, як сільські староства на селі, дільниці й мікрорайони в містах. Для утворення радою гміни допоміжної одиниці нею має бути прийнято окреме рішення про утворення та ухвалено статут цієї одиниці. В статуті визначаються питання організації та сфера діяльності відповідного допоміжного органу. Порядок утворення, об'єднання, поділу, а також ліквідації допоміжних одиниць визначається в статуті гміни [27].

Обов'язковою умовою створення допоміжних одиниць є думка мешканців, що проживають на відповідній території. Висловлення думки має бути або у формі ініціативи самих мешканців, а саме подачі заяви до ради про утворення допоміжної одиниці, або у формі консультації – ознайомлення із ставленням мешканців до ініціативи, висунутою радою гміни. Так, наприклад, у місті Краків з населенням близько 780 тисяч осіб, за рішенням ради міста було створено 18 допоміжних районів [20].

Допоміжні органи є повністю залежними від рішень рад гмін. Рада гміни визначає сферу діяльності допоміжних органів, принципи передачі їм окремого майна у користування, а також принципи передачі бюджетних коштів для виконання завдань, що покладені на ці органи. Незважаючи на це, громадські ради мікрорайонів міст привертають увагу органів місцевого самоврядування до проблем жителів міст, ефективно використовують надані їм кошти та майно, забезпечують утримання та організацію роботи бібліотек, клубів, гуртків, влаштовують подорожі та конкурси для підлітків та молоді, видають власні

журнали, на сторінках яких висвітлюється робота відповідного допоміжного органу.

Фінансові ресурси допоміжних органів можуть складатися із:

– власних доходів, одержаних за рахунок справляння податків на майно, прибуткових податків з фізичних та юридичних осіб, інших законодавчо встановлених надходжень (витрачання даного виду джерел визначається відповідними органами самоврядування самостійно);

– загальних державних субвенцій для виконання власних повноважень органів самоврядування (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, дороги і т.д.), переданих на основі розрахованих державних стандартів на кожного жителя відповідної території (витрачаються також самостійно, а при утворенні залишків фінансові кошти можуть переводитися на наступний рік);

– цільових дотацій державного бюджету, грантів, які виділяються під конкретні цілі або даються на фінансовий рік, при цьому невикористана частина грошей має бути повернена до державного бюджету.

Законодавство Польщі також визначає порядок здійснення фінансово-господарської діяльності допоміжних органів. У зв'язку з тим, що вони не є юридичними особами, їх керівники здійснюють діяльність самостійно на підставі доручення, виданого правлінням гміни. Допоміжна одиниця управляє і користується комунальним майном та розпоряджається доходами з цього джерела в межах, що встановлені статутом. Статут, крім цього, встановлює також межі діяльності, що самостійно здійснює допоміжна одиниця в межах належного їй майна. Ефективним засобом залучення вільних грошових коштів мешканців на вирішення проблем населених пунктів у сфері житлово-комунального господарства є практика часткового оподаткування та інвестиції на решту суми із місцевого бюджету, що дозволяє вирішити значну кількість проблем мешканців. Однак, порядок залучення таких коштів та інвестування встановлюється радою міста [27; 66].

Практика діяльності допоміжних одиниць в Польщі за останні роки привела до цікавих результатів: громадські ради мікрорайонів міст тощо

привертають увагу органів місцевого самоврядування до проблем жителів міст, ефективно використовують надані їм кошти та майно. За цими органами органи самоврядування ведуть фінансовий контроль, надають юридичну та іншу допомогу.

Існує надзвичайно ефективний засіб залучення вільних грошових коштів мешканців на вирішення проблем населених пунктів, перш за все, в сфері житлово-комунального господарства. Практика часткового самообкладання податком та інвестиції на решту суми із місцевого бюджету дозволили вирішити значну кількість проблем мешканців. І знову ж таки, порядок залучення таких коштів та інвестування встановлюється радою міста [8].

Досвід місцевої самоорганізації країн із давніми традиціями демократії, демонструє наявність свободи дій неприбуткових організацій у вирішенні питань місцевого значення.

Сусідські трасти (neighborhood trusts) мають право займатися будь-яким видом діяльності, що належить до благодійницьких, надаючи членам територіальної мікрогромади послуги у різноманітних сферах.

Центри місцевих співтовариств (community centres; village centres) створюються для задоволення потреб членів відповідних територіальних мікрогромад та мають можливість швидко реагувати на ці потреби, переходячи від одного виду благодійницької діяльності до іншого. Часто для здійснення такої діяльності їм навіть не потрібно дотримуватися ніяких формальностей таких як вносити зміни до статутних документів, отримувати дозволи від муніципальних органів тощо. Центри місцевих співтовариств виконують декілька наступних функцій:

- надання послуг (в тому числі популяризація інновацій та соціального підприємництва);
- розвиток співтовариств (в тому числі популяризація взаємної допомоги та сприяння розвитку особистості);
- захист прав (в тому числі через мобілізацію громадян на певні політичні дії, об'єднання їх у групи тиску);



– надання ресурсів іншим інститутам добровільного сектору та координації їхніх дій.

У Великобританії найбільшого поширення набули центри розвитку місцевих співтовариств (communitycentres). За статусом вони не відрізняються від багатьох інших організацій третього сектору, – немає ні спеціального закону про них, ні особливого порядку їх створення та державної реєстрації, ні спеціальних пільг [63]. Такий підхід може здатися нелогічним, враховуючи пильну увагу, яка в цій країні приділяється питанням розвитку місцевих спільнот.

Проте це має ряд переваг. По-перше, засновники центрів можуть вибрати будь-яку з дозволених законодавством організаційних форм – товариство з обмеженою відповідальністю, траст та ін. Це дозволяє знизити навантаження на державні органи (немає необхідності розробляти і приймати нові нормативні акти) і уникнути важкого процесу впровадження нового законодавства – існуючі норми вже пройшли випробування часом. Крім того, це дає велику гнучкість – так, на відміну від України, ініціювати створення центру розвитку місцевого співтовариства може не тільки ініціативна група, але й одна людина. Вибравши організаційну форму трасту, він повинен письмово оформити рішення передати такому центру всі або частину свого майна, призначити опікунів і визначити основні цілі діяльності центру.

По-друге, всі центри розвитку місцевих співтовариств у Великобританії зареєстровані як благодійні установи. Довівши одного разу (при реєстрації), що робота створюваного центру розвитку місцевих громад буде заснована на альтруїзмі і принесе користь суспільству, центри згодом можуть користуватися тими прерогативами, які мають всі благодійні організації в країні.

Серед основних з них – можливість звернутися за допомогою, консультацією або за захистом своїх прав до спеціалізованого державного органу – Комісії з питань благодійності, а також податкові пільги. Ці пільги численні і досить істотні, що є відмінним стимулом до появи все нових і нових центрів розвитку місцевих співтовариств. Наприклад, ці центри, як благодійні

організації, повністю звільнені від сплати податку на прибуток, податку на прибуток від торгової діяльності, податку на спадщину, і ще чотирьох загальнодержавних податків, а також отримують пільги при сплаті ПДВ і податку на землю [22; 27].

Фінансування центрів розвитку місцевих співтовариств відбувається за рахунок:

- можливості займатися господарською діяльністю і використовувати всі дозволені способи залучення грошових коштів для своїх потреб;

- коштів із державного бюджету. Держава вкрай рідко надає грошову допомогу цим центрам безпосередньо, проте, робить все можливе для того, щоб заохочувати до цього населення і юридичних осіб;

- добровільних внесків та пожертвувань фізичних та юридичних осіб. Для всіх, хто надає центрам фінансову допомогу, законодавство передбачає відчутні податкові пільги. Однак ті, хто працює в центрі добровольцями, пільг не мають – їх допомога абсолютно безкорислива [63].

Сусідська асоціація (*neighborhood associations*) – це добровільне об'єднання жителів, представників бізнесу і інших зацікавлених сторін, які взаємодіють для того щоб покращити життя в районі, в якому вони мешкають.

Здебільшого такі об'єднання утворюються на рівні районів і мікрорайонів міст. Правовою основою їх діяльності, як правило, є «*municipal code*» (або «*code of ordinances*») певного міста, тобто нормативний акт, який регулює місцеве самоврядування відповідного муніципалітету, де є окремий розділ чи статті з питань діяльності асоціацій добросусідства. В українських реаліях своєрідним аналогом «*municipal code*» є статут територіальної громади.

Представники збираються на зборах асоціації щоб обмінюватись ідеями, запропонувати рішення проблем, визначити пріоритетність потенційних проєктів і взагалі обговорити питання, які стосуються району.

Багато місцевих асоціацій збираються щомісяця щоб обговорити збір коштів в районі, події, які можуть покращити авторитет району, публікацію каталогів або інформаційних матеріалів для мешканців району.

Подібною спільнотою до асоціації сусідства є чоунаікай в Японії. Вони займаються різними видами діяльності, наприклад, забезпеченням безпеки на території спільноти, особливо під час стихійних лих, управлінням відходами, допомогою літнім людям та інвалідам, організацією культурних та спортивних заходів, похованнями членів спільноти, допомогою під час пожеж [68].

Найбільшою державною та муніципальною підтримкою користується програма охорони громадського порядку населення «Сусідські спостерігачі» або «Сусідська варта» (Neighbourhood Watch). Метою програми є надання допомоги населенню у захисті своєї власності та себе, зменшення ризику скоєння злочинів завдяки покращенню безпеки осель, підвищенню уважності, повідомленню про підозрілі випадки поліції та заохоченню добросусідства. Виконувати завдання вищезазначеної програми громадяни можуть за допомогою об'єднання в групи або в межах центрів місцевих співтовариств та сусідських співтовариств як напрямок їх діяльності. Проєкт «Сусідські спостерігачі» ефективно реалізується та отримав державну підтримку у таких країнах як Сполучені Штати Америки, Австралія, Нова Зеландія, Норвегія, Естонія, Молдова. Наразі цей проєкт реалізовано вже і в Україні [26].

Ще одна сфера місцевої самоорганізації громадян – це захист прав мешканців будинків. У Швеції житлові права мешканців будинків захищаються Радою квартиронаймачів Швеції. Структуру цієї Ради складають національні, регіональні, міські та місцеві організації. Відповідно національна організація взаємодіє з парламентом та урядом країни, регіональні – з регіональним парламентом та урядом, міські організації працюють з міськими радами та муніципальними житловими компаніями, а місцеві організації – з власниками будинків та самими мешканцями [27].

Місцеві організації самостійно визначають територію, на якій вони діють, а також завдання, які ними вирішуються. Найкращою основою для створення місцевої організації є будинок або квартал (мікрорайон). Локальні (контактні) комітети контролюють всю житлову сферу мікрорайону. Правління комітетів зустрічаються з місцевою експлуатуючою організацією для обговорення рівня

обслуговування, бюджетів та різних заходів по збереженню або зниженню рівня споживання ресурсів. Міські організації організують переговори щодо розміру квартплати, а кошти на їх проведення надають житлові компанії, головною серед яких є Шведська асоціація муніципальних житлово-експлуатаційних компаній (SABO). Міські організації квартиронаймачів також докладають зусиль для підвищення престижу та привабливості мікрорайону для квартиронаймачів [27].

Останнім часом у Швеції отримали поширення «колективні будинки» (co-housing). В моделі колективних будинків передбачена спільна робота з обслуговування будинку та спільна відповідальність за його утримання. Між мешканцями та муніципальною експлуатуючою компанією існує спеціальна угода про передачу мешканцям різних функцій з управління, утримання та ремонту свого будинку. Будинок при цьому залишається муніципальним, а його мешканці вважаються квартиронаймачами. У цьому випадку мешканці таких колективних будинків мають більше прав на участь у вирішенні цих питань. Рада мешканців будинку має право вести переговори з муніципальною компанією від імені мешканців та підписувати з нею спеціальний контракт, згідно з яким ця організація мешканців бере на себе обов'язки та відповідальність за виконання всіх або деяких з вказаних функцій [27].

Зазначена форма демократичної самоорганізації громадян була визнана як в країнах Західної Європи та США, так і в країнах Східної Європи. Сусідські співтовариства вирішують такі питання:

- захисту своєї території: протести проти розміщення на території небажаних будинків, прокладання автомагістралей, проблемних об'єктів, реконструкції мікрорайонів, що фактично руйнують уклади життя;
- покращення середовища проживання: благоустрій та озеленення, освітлення, збереження середовища проживання при реконструкції;
- дозвілля громадян;
- покращення соціальних послуг;
- боротьби з бідністю та деградацією мікрорайонів, створення нових

робочих місць, протидії вселенню небажаних груп мешканців та покращення взаємодії між мешканцями;

– покращення іміджу території, підвищення її привабливості для нових мешканців та інвесторів [27].

Що ж стосується фінансового забезпечення, то частка державної фінансової підтримки організацій неприбуткового сектору в країнах усталеної демократії традиційно залишається доволі значною та продовжує зростати. Основним джерелом фінансування діяльності благодійницьких інститутів є державні гранти та кошти, отриманні за виконання державних та муніципальних контрактів. Щоб уникнути ризику відхилення благодійницьких інститутів від мети їх діяльності заради отримання фінансування законодавство забороняє діяльність, що суперечить цілям, встановленим при їхньому заснуванні.

Сучасною тенденцією у відносинах між інститутами публічного та неприбуткового сектору є трансформація системи грантів у систему контрактів, що створює для неприбуткових організацій відповідні юридичні обов'язки та відповідальність за невиконання умов контрактів. Розповсюдженою є практика, коли державні органи повністю делегують інститутам неприбуткового сектору вирішення певних соціальних проблем (бездомність, ВІЛ, наркоманія тощо), фінансуючи їх діяльність. Разом з тим, розвиток контрактних відносин спричинив зростання взаємозалежності між органами державної влади та неприбутковими інституціями. Для збереження фінансової самостійності останні вдаються до пошуку альтернативних джерел фінансування. Все частіше вони встановлюють плату за свої послуги та застосовують фандрайзинг [27].

Аналізуючи зарубіжну практику приходимо до висновку, що існує два основних підходи до нормативного закріплення правового статусу органів місцевої самоорганізації громадян. У країнах з розвиненою демократією громадяни реалізують своє право на участь у вирішенні проблем місцевого значення через організації неприбуткового сектору, тому різні форми місцевої самоорганізації не входять до системи муніципального управління. У

пострадянських країнах, з якими Україна має спільне історичне минуле, за своїм правовим статусом органи місцевої самоорганізації населення є компонентом системи місцевого самоврядування та наближені до публічних органів.

За результатами роботи над другим розділом в цілому можна зробити наступні висновки.

Виконавши четверте завдання кваліфікаційної роботи магістра, ми проаналізували нормативно-правову базу інституту самоорганізації населення. З'ясовано, що органи самоорганізації населення діють на підставі Конституції України, Закону України «Про органи самоорганізації населення» та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади, рішень відповідних органів місцевого самоврядування, рішень місцевого референдуму, статутів територіальних громад, розпоряджень сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті (у разі її створення) ради, виданих у межах своїх повноважень, положень про органи самоорганізації населення, рішень зборів (конференції) жителів за місцем проживання, які їх обрали.

Виконавши п'яте завдання кваліфікаційної роботи магістра, нами проаналізовано органи самоорганізації населення як інтегральний компонент системи муніципального управління та зроблено висновки, що ефективне виконання взятих на себе повноважень та поставлених перед органами самоорганізації населення завдань передбачає налагодження партнерських відносин, ведення діалогу та обов'язкову і постійну взаємодію з іншими елементами всієї системи муніципального управління.

Належним чином організований процес комунікації між всіма елементами системи сприятиме обміну інформацією, допомагатиме приймати ефективні рішення та виконувати поставлені завдання.

Виконавши шосте завдання кваліфікаційної роботи магістра, вивчено зарубіжний досвід функціонування органів самоорганізації населення у системі муніципального управління.

### РОЗДІЛ 3

## ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

### 3.1. Стан самоорганізації населення у системі муніципального управління в сучасній Україні

У 2014 році було прийнято низку важливих документів, а саме Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Закони України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та зміни до Бюджетного і Податкового кодексів [59; 58; 45]. З цього почався процес децентралізації в Україні.

Реформа триває й дотепер і процеси демократизації, які відбувалися в країні в останні роки, вимагають й в подальшому здійснювати оптимізацію та впровадження дієвих механізмів забезпечення суспільних змін. Це обумовлює необхідність розширеного залучення як інститутів громадянського суспільства, так громадян в цілому до безпосередньої участі в управлінні на місцях, підвищення ступені їх активності у вирішенні питань, що безпосередньо стосуються їх життєдіяльності. Таким чином виконується вимога щодо оптимізації управлінських процесів, трансформації відносин влади, вдосконалення механізмів участі громад відповідних територій в публічному управлінні на місцевому рівні, забезпечення відкритості та діалогу в діяльності органів муніципального управління.

У контексті триваючої реформи наразі формуються сприятливі умови для розвитку органів самоорганізації населення, зростає запит на цей інститут у громадах та інтерес на рівні центральної влади. Проте даних як ці органи розвивались в останні роки вкрай мало. Крім того, відсутнє єдине концептуальне бачення завдань, функцій та правового статусу органів самоорганізації населення в майбутній децентралізованій системі врядування.

За відомостями Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки протягом 2016 – 2020 років кількість інститутів громадянського суспільства суттєво зросла. Відповідно до даних Державної служби статистики України, відбулося збільшення кількості юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання, в тому числі органів самоорганізації населення: громадські організації – на 22149 (з 70321 станом на 1 січня 2016 року до 92470 станом на 1 січня 2021 року), громадські спілки – на 1122 (з 753 до 1875 відповідно), благодійні організації – на 4428 (з 15384 до 19812 відповідно), релігійні організації – на 3390 (з 23261 до 26651 відповідно), творчі спілки (інші професійні організації) – на 38 (з 279 до 317 відповідно), професійні спілки та їх об'єднання – на 2392 (з 26321 до 28713 відповідно), органи самоорганізації населення – на 234 (з 1415 до 1649 відповідно) [53].

За даними дослідження Центра Разумкова стосовно того, в яких формах участі громадян в управлінні своїм містом/селищем/селом громадяни готові брати участь, то найчастіше респонденти вказують на готовність взяти участь у виборах до органів місцевого самоврядування в якості виборця – 53%, 18% готові взяти участь у громадських роботах з благоустрою, 12% – у виборах до органів місцевого самоврядування в якості кандидата, 11% – участь в органах самоорганізації населення (будинкові, вуличні, квартальні комітети), 10% – участь як волонтера у різних видах громадської допомоги (дитячим будинкам, багатодітнім сім'ям, притулках тощо), 9% – участь у громадських слуханнях, 8% – у громадських організаціях, що займаються проблемами місцевого самоврядування, 7,5% – у засіданнях органів місцевого самоврядування, 5% – у діяльності громадських рад при органах влади, 5% – у вуличних акціях, пікетах, мітингах, 3% – у наданні фінансових пожертв на потреби громади. 26% – не готові брати участь у жодній з цих форм діяльності [36].

Важливим показником, що є відображенням рівня розвитку органів самоорганізації населення є стан місцевої нормативно-правової бази. Вона формується насамперед з рішень, що ухвалюють відповідні місцеві ради та їх



виконавчі комітети. Наявність якісної нормативно-правової бази є однією із важливих умов, яка сприятиме встановленню та налагодженню конструктивного діалогу між органами місцевого самоврядування та органами самоорганізації населення, оскільки значна частина питань, які виникають в процесі створення та діяльності органів самоорганізації, може бути розв'язана саме на місцевому рівні.

Аналіз місцевих нормативно-правових актів міста Запоріжжя щодо органів самоорганізації населення виявив, що в нашому місті органи місцевого самоврядування так і не змогли визначити належним чином місце органів самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування.

Рівень формування нормативних умов для створення та забезпечення діяльності органів самоорганізації населення є недостатнім. Це насамперед стосується відсутності необхідної деталізації питань: ініціювання створення даних органів, проведення загальних зборів (конференцій) членів територіальної громади за місцем проживання, порядку подачі пакету документів, ухвалення рішення про надання згоди на створення органів самоорганізації з боку міської ради, проведення виборів складу цих органів, їх легалізації, створення фінансової і матеріально-технічної основи діяльності і т.і. [13; 30].

Як ми зазначали у розділі 2 даної роботи в Статуті територіальної громади міста Запоріжжя (далі – Статут) регламентації правового статусу органів самоорганізації населення присвячено VII розділ. Зазначений розділ складається із однієї статті 49. Вона фактично зводиться до відсилання до Закону України «Про органи самоорганізації населення» та встановлює, що органи самоорганізації населення – це представницькі органи, що створюються частиною жителів, які проживають на відповідній території у межах міста, а також закріплює перелік органів самоорганізації населення, які можуть створюватися на території міста Запоріжжя [48].

Зазначений розділ-стаття не є єдиною нормою Статуту, в якому містяться положення, що так чи інакше регламентують статус органів самоорганізації населення.

Важливою формою локальної демократії, від ефективності функціонування якої залежить створення чи не створення органів самоорганізації населення, а також забезпечення їхнього ефективного функціонування, є загальні збори членів територіальної громади (в тексті Статуту – громадян). Автори Статуту в назві та тексті статті 19 відтворили положення статті 8 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», в якій було помилково зазначено проведення загальних зборів громадян, а не членів територіальної громади або жителів. Це суперечить і статті 1 цього ж Закону і демократичним стандартам [51].

Некоректним є термін, який використовується в пункті 1 статті 19 Статуту. Мова про «збори громадян територіальної громади». Незрозуміло кого мали на увазі автори.

Крім того, в пункті 2 підпункті 6 вищезазначеної статті Статуту до компетенції загальних зборів було віднесено «утворення органів самоорганізації населення, затвердження їх положень, внесення змін і доповнень до них, вирішення питань про дострокове припинення повноважень (розпуск) органів самоорганізації населення, а також про відставку окремих їх членів». Перелік цих повноважень є вкрай обмеженим, оскільки не зрозуміло, що саме загальні збори мають обирати персональний склад органів самоорганізації населення, заслухувати щорічні звіти про діяльність, ліквідувати дані органи тощо. В тому ж підпункті некоректним виглядає застосування терміну «відставка» по відношенню до дострокового припинення повноважень членів органів самоорганізації населення [48].

Пункт 5 статті 19 Статуту передбачає, що «загальні збори громадян за місцем проживання скликає міський голова за власною ініціативою, за ініціативою депутатів міської ради, за ініціативою не менш 1/3 загальної кількості громадян, які проживають на відповідній території. Він може

доручити скликати загальні збори головам відповідних районних адміністрацій міської ради, Тепличному селищному голові». Звідси виходить, що члени територіальної громади, які, вирішили провести загальні збори з ініціювання створення органів самоорганізації населення чи зібратися для вирішення якогось іншого питання його поточної діяльності самі, без міського голови, вирішити це питання не можуть. Ця процедура виглядає недемократичною. До того ж «суб`єкт ініціативи з проведення зборів за місцем проживання повідомленням сповіщає про них міського голову не пізніше як за 15 робочих днів до запропонованої дати проведення зборів. У повідомленні зазначаються вид, дані про ініціаторів, час, дата, порядок денний і місце проведення зборів, коло запрошених учасників зборів. Неподання такого повідомлення та інформації є підставою для визнання їх місцевою радою не чинними, а рішення, ними ухвалені, такими, що не мають юридичних наслідків». При цьому обов'язку скликати запропоновані загальні збори міський голова відповідно до тексту Статуту не має, тобто він не зобов'язаний це робити. Це створює умови для жорстокої централізації, та по факту, не дає членам територіальної громади реалізувати право на використання зазначеної форми локальної демократії [48].

У пункті 7 статті 19 зазначається, що «норми представництва на зборах представників громадян встановлюються міським головою». Віднесення цієї процедури до виняткової прерогативи міського голови є ще одним недемократичним проявом, відображеним в Статуті.

У пункті 8 статті 19 передбачено, що «збори представників громадян є правомочними за умови присутності на них не менш 2/3 обраних або призначених представників». Слід зазначити, що це загальне положення ніяким чином не може стосуватися зборів, на яких вирішуються питання про створення та діяльність органів самоорганізації населення. Відповідно до статті 8 пункту 1 Закону України «Про органи самоорганізації населення» збори (конференція) жителів є правомочною, якщо «в них брало участь (було представлено) не менше половини жителів відповідної території, які мають право голосу». Недемократичним також є й те, що пунктом 9 статті 19 Статуту особу, що

голоує визначає міський голова, або орган який скликав ці збори, а не, наприклад, загальні збори чи конференція їх представників.

У контексті регламентації взаємовідносин міська рада – органи самоорганізації населення слід зазначити, що стаття 38 Статуту лише повторює відповідні норми статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», закріплюючи в якості виключної компетенції міської ради прийняття рішень щодо надання дозволу на створення органів самоорганізації населення, наділення їх окремими власними повноваженнями органів місцевого самоврядування, а також про передачу коштів, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення цих повноважень [48; 51].

Місцева політика Запорізької міської ради щодо органів самоорганізації населення не обмежилась лише ухваленням Статуту. Важливою подією стало ухвалення міських програм, які стосуються їх діяльності. На сьогоднішній день діє «Програма підтримки діяльності органів самоорганізації населення міста Запоріжжя на 2020 – 2022 роки», затверджена рішенням Запорізької міської ради від 18.12.2019 №43.

Завдання та заходи Програми спрямовані на створення в місті організаційно-правових та матеріально-технічних умов для подальшого розширення участі населення міста у вирішенні завдань його соціально-економічного і культурного розвитку і, в першу чергу, більш повного задоволення потреб та інтересів жителів шляхом об'єднання зусиль міської ради та її виконавчих органів з органами самоорганізації населення міста. Пріоритетним завданням Програми є проведення роботи з мешканцями кварталу, вулиці, будинку щодо утримання території в задовільному санітарному стані, а саме організація вивезення побутового сміття та проведення розрахунків відповідно укладених договорів, ліквідація стихійних звалищ..

Згідно із додатком 1 до Програми підтримки діяльності органів самоорганізації населення міста Запоріжжя було передбачено наступні обсяги

фінансування органів самоорганізації населення міста Запоріжжя: 2020 рік – 1943,966 тис.грн, 2021 рік – 2100,012 тис.грн, 2022 рік – 2261,908 тис.грн. [43].

Залучення органів самоорганізації населення до вирішення проблем у сфері благоустрою здійснюється і на рівні інших актів міської ради. Так, наприклад, Правила благоустрою території міста Запоріжжя встановили, що органи самоорганізації населення поряд із виконавчим комітетом Запорізької міської ради, Інспекцією з благоустрою, управлінням комунального господарства та дорожнього будівництва, Департаментом житлового господарства та розподілу житлової площі, управлінням з питань екологічної безпеки, районними адміністраціями, громадськими інспекторами, іншими органами місцевого самоврядування та відповідними компетентними органами державної влади здійснюють самоврядний контроль у сфері благоустрою міста Запоріжжя [56].

Можна погодитись із необхідністю залучення органів самоорганізації населення до виконання такого роду функцій (вони впливають, перш за все, із Законів України «Про органи самоорганізації населення» та «Про благоустрій населених пунктів»), проте варто зазначити, що міська рада в Правилах благоустрою території міста Запоріжжя не зазначила форми та методи, використовуючи які дані органи можуть виконувати покладені на них означені функції.

Підсумовуючи приходимо до висновку, що Статут територіальної громади міста Запоріжжя не в силах врегулювати основоположні питання щодо створення, функціонування та ліквідації органів самоорганізації населення. Повна відсутність та протиріччя окремих норм Статуту та інших місцевих нормативно-правових актів чинному законодавству України не дає розвиватися органам самоорганізації населення у місті, призводить до конфліктних ситуацій із органами місцевого самоврядування.

Отже, на основі аналізу вище викладеного матеріалу можна виділити

наступні проблеми, що заважають посиленню ролі органів самоорганізації населення та позитивному впливу їх діяльності на соціально-економічний розвиток:

- недосконалість та відсутність місцевих нормативно-правових актів, що регулюють процеси створення, діяльності, ліквідації органів самоорганізації населення на території міста;

- невизначеність принципів та порядку делегування повноважень органів самоорганізації населення міською радою;

- відсутність механізму контролю за виконанням своїх обов'язків органами самоорганізації населення;

- відсутність чіткого уявлення у керівництва органів місцевого самоврядування про необхідність розвитку системи органів самоорганізації населення, стратегії, чітких цілей і завдань такого розвитку;

- відсутність дієвого механізму залучення органів самоорганізації населення органами місцевого самоврядування до вирішення актуальних проблем міста;

- відсутність у громадян бажання та сформованої потреби у створенні та розвитку органів самоорганізації населення;

- не інформованість населення щодо можливостей органів самоорганізації населення та механізму їх створення;

- недостатній авторитет органів самоорганізації населення серед мешканців, що проживають на відповідній території його діяльності;

- неспроможність органів самоорганізації населення самостійно залучати фінансові та матеріальні ресурси для своєї діяльності та розвитку території.

### **3.2. Напрями вдосконалення механізмів самоорганізації населення у системі муніципального управління**

Неврегульованість, недосконалість та відсутність дієвих механізмів участі жителів місцевих громад у вирішенні питань місцевого значення значно

заважає формуванню ефективної, прозорої, відкритої демократичної системи ухвалення публічно-управлінських рішень й соціально-економічному зростанню як в межах окремих громад, так й суспільства в цілому.

На сьогоднішній день, незважаючи на реформи децентралізації та зміцнення муніципального управління, залишається багато невирішених питань щодо існування місцевих громад, механізмів їх самоорганізації та забезпечення ефективного управління їх діяльністю. Тому основними завданнями є: розвиток громадянського потенціалу громад, форм локальної демократії, різноманітних засобів забезпечення місцевої самоорганізації, інтенсифікація громадської активності населення.

Реалізація цих завдань є вкрай важливою, оскільки саме мешканці громад мають стати основою ефективного механізму вирішення місцевих актуальних питань та зміцнення інституту муніципального управління в цілому, забезпечення належного урядування на місцевому рівні, підвищення легітимності рішень державного управління, досягнення стабільних тенденцій поступального соціального та економічного зростання умов життя відповідних громад. Ці проблемні питання та майбутні тенденції розвитку цих публічно-управлінських явищ можуть стати предметом більш детального вивчення в ході подальших досліджень.

Враховуючи важливість проблеми ефективного функціонування органів самоорганізації населення в Україні, і зокрема, в місті Запоріжжі, постає необхідність визначення можливих шляхів її вирішення, а також визначення напрямів вдосконалення механізмів самоорганізації населення.

Проведений аналіз сучасного стану самоорганізації населення в місті Запоріжжя дозволяє запропонувати наступні напрями вдосконалення механізмів самоорганізації населення у системі муніципального управління.

По-перше, подолання проблем недосконалості та відсутності місцевих нормативно-правових актів, що регулюють процеси створення, діяльності, ліквідації органів самоорганізації населення на території міста, невизначеності принципів та порядку делегування повноважень органів самоорганізації

населення міською радою, відсутності механізму контролю за виконанням своїх обов'язків органами самоорганізації населення бачиться у:

– внесенні змін до чинних актів міської ради, перш за все у Статут територіальної громади міста Запоріжжя, шляхом доповнення його норм додатковими положеннями або через ухвалення спеціальних актів, що регламентують відповідні питання місцевого розвитку;

– розробки та ухвалення на місцевому рівні окремої програми, яка має бути спрямована на посилення ступеня залученості органів самоорганізації населення до вирішення питань місцевого значення, створення умов для їхнього ефективного функціонування.

По-друге, ефективне управління місцевою громадою це складний процес, який не можливо реалізувати без активної взаємодії місцевої влади з мешканцями громади, без розуміння мешканцями процесів, які відбуваються в ній, без залучення їх до прийняття рішень, що стосуються проблемних питань цієї громади та готовності брати відповідальність за зміни на місцевому рівні.

Реальна суспільна партисипація, яка є свідомою активною участю громадян у формуванні, виробленні та реалізації рішень, що стосуються життя громади, стане фактором, що може ще більше об'єднати громаду і стати дієвим публічно-управлінським механізмом самоорганізації, який допоможе встановити рівновагу між потребами цієї громади та інтересами органів місцевого самоврядування в контексті задоволення цих потреб, і як наслідок, якісного ефективного управління цією територією. З однієї сторони такий підхід до управління буде чутливим до вимог громадян, їхніх потреб і запитів, а з іншої сприятиме визнанню та підвищенню авторитету обраної влади. Прийняття рішень та вживання заходів органами місцевого самоврядування, які відповідають реальним актуальним потребам громадян, отримання можливості громадянами впливати на рішення органів державної влади та безпосередньо здійснювати контроль за їх виконанням, будуть гарантією прозорості прийняття управлінських рішень, що сприятиме збільшенню рівня довіри до міської влади.



Варто зауважити, що при здійсненні будь-яких дій з метою активізації самоорганізації громадян формальність недопустима. Для отримання позитивного результату необхідно реально залучати мешканців до процесів обговорень та прийняття управлінських рішень. Якісне використання партисипаторних технік, таких як: участь у розробленні і обговоренні проектів нормативно-правових актів; громадські бюджетні ініціативи; діяльність громадських рад, консультативно-дорадчих органів, експертно-аналітичних структур, комісій, інноваційних платформ; функціональне представництво, громадський контроль за діяльністю влади, сприятиме підвищенню у мешканців відчуття реального впливу на вирішення актуальних проблем міста, впливу на рішення органів місцевого самоврядування, а отже і підвищенню інтересу до об'єднання та самоорганізації.

По-третє, проблему неспроможності органів самоорганізації населення самостійно залучати фінансові та матеріальні ресурси для своєї діяльності та розвитку територій можна вирішити за допомогою залучення даних органів до обов'язкової участі у конкурсах соціальних проектів, написання грантових програм, громадському бюджеті з включенням даної діяльності в пріоритетні завдання програми підтримки діяльності органів самоорганізації населення.

Відзначимо, що громадський бюджет або бюджет участі – це форма прямого волевиявлення жителів міста, що впроваджує інноваційні механізми залучення громадськості до розподілу коштів бюджету міста, яка спрямована на демократичний процес обговорення громадою окремих напрямів використання бюджетних коштів. А широке залучення органів самоорганізації населення до бюджету участі сприятиме підвищенню рівня та якості комунікації між посадовцями органу місцевого самоврядування та громадою, активізації мешканців в прийнятті бюджетних рішень.

По-четверте, вважаємо, що проблему недостатнього авторитету органів самоорганізації населення серед населення, що проживає на відповідній території його діяльності, можна подолати шляхом запровадження системи підвищення кваліфікації керівників органів самоорганізації населення, з метою

формування теоретичних знань щодо діяльності органу, законодавчого підґрунтя його функціонування, надання якісних професійних консультацій мешканцям, а також набуття керівниками органів самоорганізації практичних навичок залучення мешканців до участі у прийнятті рішень, що стосуються життєдіяльності території його діяльності. Навчання можна також проводити з наступних тематик: розвитку комунікаційних, управлінських навичок, методів попереджень та виходу з конфліктних ситуацій, ведення переговорів, роз'яснення правових питань тощо.

По-п'яте, недостатню інформованість населення можливо подолати шляхом широкої популяризації ідеї самоорганізації населення в соціальних мережах і ЗМІ, використання формальних і неформальних каналів комунікації для розповсюдження інформації, застосування онлайн технологій для проведення навчальних семінарів, тренінгів, занять з питань самоорганізації населення.

Реалізація зазначених напрямів вдосконалення механізмів самоорганізації населення у системі муніципального управління уможливить підвищення ефективності взаємодії громадськості з міською владою в питаннях вирішення актуальних проблем життєдіяльності місцевих громад, допоможе у виробленні й реалізації рішень, що будуть задовольняти потреби мешканців і як результат сприятиме ефективному прозорому управлінню з боку міської влади, активізує громадськість в управлінні публічними справами. Це стане надійною основою подальшого поступального розвитку України як демократичної, правової, соціальної держави.

За результатами роботи над третім розділом в цілому можна зробити такі висновки.

Виконавши сьоме завдання кваліфікаційної роботи магістра, здійснено аналіз сучасного стану самоорганізації населення в Україні та на основі аналізу виділено основні проблеми, що заважають посиленню ролі органів самоорганізації населення та позитивному впливу їх діяльності на соціально-економічний розвиток.

У межах восьмого завдання кваліфікаційної роботи магістра, розроблено напрями вдосконалення механізмів самоорганізації населення у системі муніципального управління, а саме законодавче врегулювання даного питання; використання партисипаторних технік при взаємодії місцевої влади із населенням; залучення органів самоорганізації населення до обов'язкової участі у конкурсах соціальних проектів, написання грантових програм, громадському бюджеті з включенням даної діяльності в пріоритетні завдання програми підтримки діяльності органів самоорганізації населення; запровадження системи підвищення кваліфікації керівників органів самоорганізації населення; популяризація ідеї самоорганізації населення в соціальних мережах і ЗМІ, використання формальних і неформальних каналів комунікації для розповсюдження інформації, застосування онлайн технологій для проведення навчальних семінарів, тренінгів, занять з питань самоорганізації населення.

## ВИСНОВКИ

Теоретичні і практичні аспекти самоорганізації населення в Україні та їх функціонування, питання визначення правового статусу, проблеми організації та напрями діяльності органів самоорганізації населення є предметом пошуку багатьох українських науковців. Проте, серед науковців немає єдиної думки щодо основних проблем, що заважають ефективному функціонуванню органів самоорганізації населення в країні, а також шляхів їх вирішення.

У нашій роботі було уточнено та розкрито зміст головних понять роботи, а саме «самоорганізація населення», «органи самоорганізації населення», «муніципальне управління», «органи місцевого самоврядування».

Ми спирались на такі наукові методи, які є об'єктивними та необхідними і були використані в цій роботі для аналізу: діалектичний метод, метод класифікації, систематизація, порівняння та узагальнення. В якості методів емпіричного дослідження використані методи аналізу документів, статистичних даних.

В роботі проаналізовано нормативно-правове регулювання інституту самоорганізації населення, з'ясована необхідність побудови ефективної та сучасної правової основи участі органів самоорганізації населення у вирішенні питань місцевого значення. З'ясовано, що органи самоорганізації населення діють на підставі: Конституції України, Закону України «Про органи самоорганізації населення», Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади (а в Автономній Республіці Крим - також нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішень Ради міністрів Автономної Республіки Крим), рішень відповідних органів місцевого самоврядування, рішень місцевого референдуму, статутів територіальних громад, розпоряджень сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті (у разі її створення) ради, виданих у межах своїх повноважень, положень про органи

самоорганізації населення, рішень зборів (конференції) жителів за місцем проживання, які їх обрали.

На основі аналізу поняття «муніципальне управління» з'ясовано зв'язок органів самоорганізації населення із органами місцевого самоврядування, а також механізм їх взаємодії, яка є вкрай важливим аспектом їх ефективної діяльності. Крім того, зміцнення основ такої взаємодії сприятиме більш якіснішому виконанню поставлених завдань.

Визначено завдання, які ставлять органи місцевого самоврядування перед органами самоорганізації населення, а також перелік суб'єктів, з якими повинні бути налагоджені партнерські відносини для ефективного виконання зазначених завдань.

Вивчення зарубіжного досвіду показало, що форма участі громадян у вирішенні питань місцевого значення залежить від того на скільки добре розвинуто громадянське суспільство і демократичні інститути в країні.

У країнах з розвинутою демократією громадяни реалізують своє право на участь у вирішенні проблем місцевого значення через організації неприбуткового сектору. У пострадянських країнах та зокрема в Україні за своїм правовим статусом органи місцевої самоорганізації населення є компонентом системи місцевого самоврядування та наближені до публічних органів.

На сьогоднішній день в Україні існує необхідність здійснення оптимізації та впровадження дієвих механізмів забезпечення суспільних змін. Це обумовлює необхідність розширеного залучення як інститутів громадянського суспільства, так громадян в цілому до безпосередньої участі в управлінні на місцях, підвищення ступені їх активності у вирішенні питань, що безпосередньо стосуються їх життєдіяльності.

На основі аналізу досліджень, що були проведені в нашій державі в останні роки стає зрозумілим, що запит на цей інститут у громадах та інтерес на рівні центральної влади зростають. Проте даних як ці органи розвивались та розвиваються недостатньо. Крім того, відсутнє єдине концептуальне бачення

завдань, функцій та правового статусу органів самоорганізації населення в майбутній децентралізованій системі врядування.

На підставі аналізу стану функціонування органів самоорганізації населення в місті Запоріжжя виділено наступні проблеми, що заважають посиленню ролі органів самоорганізації населення та позитивному впливу їх діяльності на соціально-економічний розвиток:

- недосконалість та відсутність місцевих нормативно-правових актів, що регулюють процеси створення, діяльності, ліквідації органів самоорганізації населення на території міста;

- невизначеність принципів та порядку делегування повноважень органів самоорганізації населення міською радою;

- відсутність механізму контролю за виконанням своїх обов'язків органами самоорганізації населення;

- відсутність чіткого уявлення у керівництва органів місцевого самоврядування про необхідність розвитку системи органів самоорганізації населення, стратегії, чітких цілей і завдань такого розвитку;

- відсутність дієвого механізму залучення органів самоорганізації населення органами місцевого самоврядування до вирішення актуальних проблем міста;

- відсутність у громадян бажання та сформованої потреби у створенні та розвитку органів самоорганізації населення;

- не інформованість населення щодо можливостей органів самоорганізації населення та механізму їх створення;

- недостатній авторитет органів самоорганізації населення серед мешканців, що проживають на відповідній території його діяльності;

- неспроможність органів самоорганізації населення самотійно залучати фінансові та матеріальні ресурси для своєї діяльності та розвитку територій.

З огляду на викладене, запропоновано напрями вдосконалення механізмів самоорганізації населення в системі муніципального управління. Реалізація зазначених напрямів уможливить підвищення ефективності взаємодії

громадськості з міською владою в питаннях вирішення актуальних проблем життєдіяльності місцевих громад, допоможе у виробленні й реалізації рішень, що будуть задовольняти потреби мешканців і як результат сприятиме ефективному прозорому управлінню з боку міської влади, активізує громадськість в управлінні публічними справами.

На підставі запропонованих напрямків вдосконалення механізмів самоорганізації населення, ми прийшли до висновку, що представлена на початку кваліфікаційної роботи магістра гіпотеза про те, що формування дієвих публічно-управлінських механізмів самоорганізації населення ґрунтується на встановленні та реалізації взаємозв'язку між потребами місцевих громад та інтересами органів місцевого самоврядування, є доведеною.

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Берданова О., Вакуленко В., Гринчук Н., Колтун В. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі: навч. посіб. Київ: НАДУ, 2017. 129 с.
2. Бодрова І., Болдирєв С., Величко В. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник / за ред. С. Серьогіної. Харків: Право, 2011. 360 с.
3. Бродський О. Місцева самоорганізація населення: пошук шляхів розвитку. *Вісник органів самоорганізації населення*. 2015. № 1 (12). С. 7.
4. Бульба В., Меляков А. Аналіз діяльності органів самоорганізації населення в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Дніпропетровськ*, 2011. № 1 (8). С. 280 – 287.
5. Великий тлумачний словник української мови. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>. (дата звернення: 01.12.2022).
6. Волошина Я. Місьцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Теорія держави і права*. 2018. № 3. С. 117 – 122.
7. Гулевська С. Самоорганізація населення як спосіб забезпечення соціальних прав громадян. *Теорія та практика державного управління*. 2011. № 1. С. 112 – 117. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/tpdu/2011-1/doc/2/12.pdf>.
8. Досвід Білорусі, Росії та Польщі щодо органів самоорганізації населення. URL: [https://ru.osvita.ua/vnz/reports/gov\\_reg/18647/](https://ru.osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18647/). (дата звернення: 01.12.2022).
9. Дробот І. Роль самоорганізації населення в гарантуванні місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми державного управління: зб.наук.пр. Дніпропетровськ*, 2006. № 3 (25). С. 228 – 240.
10. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва: Наука, 1991. 492 с.
11. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994\\_036](https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_036). (дата звернення: 01.12.2022).



12. Євтушенко О., Стадніченко Л. Органи самоорганізації населення в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Public Administration and Regional Development*. 2019. № 4. С. 291 – 315. URL:<https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/download/131/97/>.

13. Єдинак Я. Удосконалення законодавчого забезпечення діяльності органів самоорганізації населення. *Аспекти публічного управління*. 2014. №8 (10). С. 92 – 101.

14. Єременко М. Органи самоорганізації населення як сучасна форма спільного згуртування українських громадян. *Українознавство*. 2011. № 15. С. 47 – 51. URL: <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-15/Jeremenko.pdf>.

15. Кампо В. Проблеми правотворчості при підготовці локальних правових актів щодо органів самоорганізації населення. *Місьцеве самоврядування та самоорганізація населення в м. Києві: стан, проблеми та ризику розвитку*. 2006. С. 31 – 36.

16. Кожина А. Особливості поняття, сутності та природи органів самоорганізації населення. *Електронний журнал. Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 4. 2015. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=839>.

17. Кольцова Д. Органи самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04. Донецьк, 2007. 20 с.

18. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96 ВР. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 р.

19. Кравченко Т. Значення та роль органів самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування в Україні: функціональний підхід. *Теорія та практика державного управління*. 2015. № 5. С. 159 – 164. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Trpdu\\_2015\\_1\\_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Trpdu_2015_1_27).

20. Краків. *Вікіпедія – вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%96%D0%B2>. (дата звернення: 01.12.2022).

21. Краєвська Г. Самоорганізація населення в контексті розвитку соціального капіталу України. *Demography and Social Economy*. 2020. № 4 (42). С. 143 – 159. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2020.04.143>.

22. Краткий обзор развития гражданского участия в странах Европы. URL: <https://samoorg.com.ua/pomoshh-aktivistam/zarubezhnyiuy-opuyit/kratkiy-obzor-razvitiya-grazhdanskogo/>.

23. Лисенко Л. Роль органів самоорганізації населення на селі в системі місцевого самоврядування. *Демократичне врядування: наука, освіта, практика*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м.Київ, 29 трав.2009 р. Київ, 2009. С. 228 – 230.

24. Лізаковська С. Розвиток органів самоорганізації населення в Україні. *Public Administration and Regional Development*. 2019. № 4. С.379 – 399 URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/download/135/101>.

25. Місцеве управління і самоврядування у закордонних країнах. URL:[http://ni.biz.ua/4/4\\_11/4\\_112360\\_glava--mestnoe-upravlenie-i-samoupravlenie.html](http://ni.biz.ua/4/4_11/4_112360_glava--mestnoe-upravlenie-i-samoupravlenie.html). (дата звернення: 01.12.2022).

26. Лукашенко А. Зарубіжний досвід застосування інституту самоорганізації населення та його адаптації в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2010. № 2, С. 15.

27. Місцева самоорганізація населення: зарубіжний досвід для України. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/misceva-samoorganizaciya-naselennya-zarubizhniy-dosvid-dlya>. (дата звернення: 01.12.2022).

28. Мішина Н. Про природу органів самоорганізації населення. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2008. № 7. С. 239 – 244.

29. Мішина Н. Термін «самоорганізація населення» в законодавстві та в доктринальній літературі України. *Державне управління: теорія та практика*. 2006. № 1. С. 30 – 35.

30. Моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування щодо створення умов для розвитку громадських організацій та органів

самоорганізації населення. URL: <https://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2009/07/vplyv-miscevoi-vlady-na-iii-sektor.pdf>. (дата звернення: 01.12.2022).

31. Мосов С., Рублюк О. Принципи самоорганізації в державному управлінні суспільними процесами. *Політичний менеджмент*. 2004. № 3. С.51 – 53.

32. Науково-практичний коментар Закону України «Про органи самоорганізації населення» / за заг. ред. О.Орловського, А.Крупника, Н. Мішиної, К. Терзіанової. Одеса: Євродрук, 2012. 192 с.

33. О местном управлении и самоуправлении в Республике Беларусь: Закон Республики Беларусь от 04.01.2010 г. № 108-3 URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/86988/98779/F1257501648/BLR86988.pdf>. (дата звернення: 01.12.2022).

34. Олейник С., Дорошенко В. Самоорганизация населения как элемент социально-экономического развития Украины. *Географический вестник. Социальная и экономическая география*. 2015. № 1 (32). С. 21 – 28. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/samoorganizatsiya-naseleniya-kak-element-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-ukrainy/viewer>.

35. Орловський О. Органи самоорганізації населення: досвід Білорусії, Росії та Польщі. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2007. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2007-1/07oosbrp.htm/odyframe.htm>. (дата звернення: 01.12.2022).

36. Оцінка громадянами України наслідків реформи децентралізації і готовність брати участь у житті місцевої громади. Бачення ролі бізнесу в розвитку громад (травень 2021 року). URL: <http://surl.li/dwxju>. (дата звернення: 01.12.2022).

37. Партисипативне управління. URL: <http://surl.li/dxktr>. (дата звернення: 01.12.2022).

37. Пеліванова Н. Органи самоорганізації населення в Україні як інститути місцевого самоврядування та громадянського суспільства. *Наукові*

записки. 2013. №2 (52). С. 321 – 331.

39. Поняття і сутність муніципального управління URL: <http://yport.inf.ua/ponyatie-suschnost-munitsipalnogo.html>. (дата звернення: 01.12.2022).

40. Порядок створення ОСН (опис процедури та зразки документів) URL: <https://mkrada.gov.ua/content/poryadok-stvorennya-osn-opis-proceduri-ta-zrazki-dokumentiv.html?PrintVersion>. (дата звернення: 01.12.2022).

41. Правові засади місцевого самоврядування URL: <http://surl.li/dwvss>. (дата звернення: 01.12.2022).

42. Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 06.09.2005 р. № 2807-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

43. Про внесення змін до Програми підтримки діяльності органів самоорганізації населення міста Запоріжжя на 2020 – 2022 роки, затвердженої рішенням міської ради від 18.12.2019 №43: Рішення Запорізької міської ради від 22.12.2021 р. № 17 URL: <https://zp.gov.ua/uk/sessions/168/resolution/49052>. (дата звернення: 01.12.2022).

44. Про гмінне самоврядування: Закон Польщі від 08.03.1990 р. *Інститут громадянського суспільства*. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/zakon-pro-gminne-samovryaduvannya-vid-8-b/>. (дата звернення: 01.12.2022).

45. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

46. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

47. Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків: Закон України від 04.09.2008 р. № 500-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/500-17#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

48. Про затвердження Статуту територіальної громади м.Запоріжжя: Рішення Запорізької міської ради від 15.02.2006 р. № 4 URL: <https://zr.gov.ua/uk/documents/item/232>. (дата звернення: 01.12.2022).

49. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 93/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

50. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

51. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР URL: <http://surl.li/oghq>. (дата звернення: 01.12.2022).

52. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

53. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

54. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11.2001 р. № 2866-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

55. Про органи самоорганізації України: Закон України від 11.07.2001 р. № 2625-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

56. Про Правила благоустрою території міста Запоріжжя: Рішення Запорізької міської ради від 22.06.2011 р. № 41 URL: <https://zr.gov.ua/uk/documents/item/1203>. (дата звернення: 01.12.2022).

57. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.1997 р. № 452/97-ВР URL: <http://surl.li/dwzvvh>. (дата звернення: 01.12.2022).

58. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

59. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>. (дата звернення: 01.12.2022).

60. Россоха В. Роль самоорганізації населення в розвитку регіональної інфраструктури. *Кіровоградщина – 2025: пріоритети і можливості розвитку* : зб.тез.доп. наук.-практ. конф., м.Кропивницький, 7 черв. 2017 р. Кропивницький, 2017. С. 90 – 93.

61. Соловьев С. Модели организации системы муниципальной власти: проблемы теории и практики. *Современное право*. 2006. № 7. С. 32 – 35.

62. Социология: уч.пособ.для практич.занят. / под ред. В. Бегинина. Саратов: ЦеСАин, 2018. 100 с.

63. Суміна Ю. Зарубіжний досвід фінансування органів самоорганізації населення та його адаптація в Україні. *Електронний журнал. Державне управління: удосконалення та розвиток*. Дніпропетровськ, 2014. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=729>. (дата звернення: 01.12.2022).

64. Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація: практич. посіб. Київ: Софія, 2012. 120 с.

65. Трачук П. Сучасний стан та перспективи розвитку місцевої публічної влади в Україні. *Закарпатські правові читання*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м.Ужгород, 11 – 13 квіт. 2019 р. Ужгород, 2019. С. 358 – 363.

66. Управління спроможними територіальними громадами. Досвід Польщі. URL: <http://surl.li/dxsug>. (дата звернення: 01.12.2022).

67. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / за заг. ред. В. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

68. Чоунаикай. *Викибриф*. URL: <https://ru.wikibrief.org/wiki/Ch%C5%8Dnaikai>. (дата звернення: 01.12.2022).

69. Що включає в себе система місцевого самоврядування. URL: <http://surl.li/dwzyc>. (дата звернення: 01.12.2022).

70. Herbert Spencer (1820 – 1903). URL: <https://web.archive.org/web/20141016052728/http://www.victorianweb.org/philosophy/spencer/spencer.html>. (дата звернення: 01.12.2022).

**Декларація  
академічної доброчесності  
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Мельниченко Оксана Сергіївна, студентка 2 курсу, форми навчання заочна, факультету соціології та управління, спеціальність публічне управління та адміністрування, адреса електронної пошти oksmel6@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Самоорганізація населення у системі муніципального управління»

відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата \_\_\_\_\_ Підпис \_\_\_\_\_

ПІБ (студент) Мельниченко О.С.

Дата \_\_\_\_\_ Підпис \_\_\_\_\_

ПІБ(науковий керівник) Бугченко Т.І.